انڪوائري آفيسر

انڪوائري آفيسر

شمس العلماء ميرزا قليچ بيگ

سنڌي ادبي بورڊ
حيدرآباد سنڌ.

ٽئين ڇاپي جو پهريون ايڊيشن ١٩٦٦ع تعداد ١٠٠٠
ٻيو ايڊيشن ١٩٧٣ع تعداد ٢٠٠٠

قيمت: ۴ رپيا

پاران : ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو-

ملڻ جو هنڌ
سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال
گاڏي کاتو حيدرآباد سنڌ.

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

هي ڪتاب زينت پرنٽرس حيدرآباد ۾ ڇپيو ۽ مسٽر غلام رباني آگري سيڪريٽري، سنڌي ادبي بورڊ جي آفيس امين منزل گاڏي کاتي حيدرآباد مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

ناشر طرفان ٻه لفظ

ڪتابي ادب جي حفاظت ۽ بقاء جو دارومدار ڪتابن جي عام موجودگيءَ تي آهي. ڪي ڪي مذهبي ڪتاب برزبان ياد به ڪرايا ويندا آهن، ۽ انهن جي بروقت حفاظت جو اهو به هڪ طريقو آهي- پر ڪتاب مذهبي هجن يا خالص علمي ۽ ادبي، هڪ دفعو جيڪڏهن ڇپيا ۽ پوءِ اڻلڀ ٿي ويا، جو عام پڙهندڙن کي وقت سر انهن جو ملڻ ناممڪن ٿي پوي، ته چئبو ته آهي ڪتاب ۽ منجهن جيڪو ادبي سرمايو موجود هو، سو هميشه لاءِ چڻ فنا ٿي ويو.

زنده ٻوليون پنهنجي ادبي سرمايي کي ڪڏهن به اهڙين بيدرديءَ سان فنا ٿيڻ نه ڏينديون آهن- سندن ادبي شاهڪارن جا نوان نوان ڇاپا باقاعدگيءَ سان نهايت آب تاب سان هميشه نڪرندا رهندا آهن.

افسوس آهي، جو اسان جي سنڌي عالمن ۽ اديبن، ادبي جماعتن ۽ علمي ادارن، اڄ تائين ان طرف ايترو ڌيان نه ڏنو آهي، جيترو ڪين ڏيڻ گهربو هو: نتيجو هي نڪتو آهي، جو اڄ سون اهڙن بيمثل سنڌي ڪتابن جا نالا وٺي سگهجن ٿا، جيڪي ڪنهن به قيمت تي پڙهندڙن کي هٿ نٿا اچي سگهن، ۽ اهڙن پيو

ڊانئجي، جنهن اهي ڪتاب سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪڍهن لکيائي ڪونه ويا هئا. ظاهر آهي ته پنهنجي ادبي ورثي ڏانهن ايتري سردمهريءَ ۽ ان ڪان ايتري غفلت ۽ لاپرواهي نه ڪڍهن معافيءَ لائق ٿي سگهي ٿي، ۽ نه وري اُن جي ڪڏهن ڪا مناسب پورائي ڏي اسان ڪان ٿي سگهندي. پنهنجن وڏن جي ميڙيل چونڊيل اسلهه مائڪن ڪي ائين هٿن جي ورثين مان واريءَ وانگر جيڪڏهن هميشه وڃائيندائي رهنداسين ته آخر ۾ سواء خالي هٿن جي ٻاقي اسان وٽ ڇا وڃي بچندو، سا ڳالهه سيڪو سمجهي ٿو.

سنڌي ادبي بورڊ، انهن ڳالهين کي محسوس ڪندي، هڪ بنيادي مقصد پنهنجي سامهون هيءُ به رکيو آهي، ته ٻوليءَ جا پراڻا ڇپيل ڪتاب جنهن عزت ۽ احترام جي لائق آهن، تنهن عزت ۽ احترام سان ٻيهر ڇپائي شايع ڪيا وڃن، ته جيئن سنڌي ادب ۾ انهن ڪتابن جي هڪ دائمي حيثيت باقي رهي سگهي. انهيءَ مقصد جي پوئواريءَ ۾ بورڊ طرفان ڪيترائي ڪتاب جهڙوڪ: گل شڪر، حيات النبي، سير ڪوهستان، بلوڪوڪر، گل قل، جهان آرا، سون ورنيون دليون، راسيلاس، سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ، هداية الانشاء، گل، ايسپ جون آکاڻيون، زينت، سيا جو سينگار، خوديـاوري، دلارام، مقالات الحڪمت، تحفة النسوان، شاهه ايليا، فيروز دل افروز، نيڪي ۽ بدي، سچي محبت، گلن جي ٽوڪري، ٽـي گهر،

جو سير ۽ سفر، تلسمن عرف غازي صلاح الدين، دلپسند قصا، باغ ۽ باغباني، حسنا دلدار ۽ دنيا دورنگي اڳ ۾ ئي ڇپجي پڌرا ٿي چڪا آهن، ۽ هاڻي ساڳئي سلسلي جو هي نئون ڪتاب خدمت ۾ پيش ٿي رهيو آهي.

سنڌي ادبي بورڊ هن پنهنجي خاص اشاعتي پروگرام جو هڪ شعبو خاص اهڙن معياري مگر ناياب ڪتابن جي ازسرنو طباعت ۽ اشاعت ۾ مصروف رکيو آهي.

نهايت خوشيءَ جي ڳالهه آهي، ته انهيءَ پروگرام ماتحت ڇپيل ڪتابن مان ڪن جا ته ٽيان ۽ چوٿان ايڊيشن به بورڊ کي سال - ٻن جي عرصي ۾ وري وري شايع ڪرڻا پيا آهن. جنهن مان عوام طرفان بورڊ جي هن ڪوشش جي قدردانيءَ جو ثبوت ملي ٿو.

مناسب سمجهجي ٿو، ته هتي بورڊ جي انهيءَ پروگرام جي سلسلي ۾ هڪ خاص چيز جو ذڪر ڪجي، بورڊ اهي ناياب ڪتاب محض جيئن جو تيئن ڇپائي ڪونه ٿو پڌرا ڪري، بلڪ انهن کي لائق اديبن هٿان نئين سر سڌاري، طباعت ۽ ڪتابي اشاعت جي جديد تقاضائن موجب حتي الامڪان ناهي سينگاري، پوءِ شايع ٿو ڪري- ايتريقدر جو ڪتاب جي هنن نون ڇاپن جي افاديت ۽ اهميت ڏي خاص پنهنجي ٿيو وڃي ٿي.

بورڊ جو هي پروگرام ڪافي وسيع آهي، ۽ ان ماتحت سردست اٽڪل به سؤ قديم خواهه جديد، مگر

ناياب ٿيل- ڪتاب شايع ڪرڻا آهن. اُميد آهي ته سنڌي ادب جا بهي خواهه، بورڊ جي هن ڪوشش کي همٿائيندا، ۽ هن نيڪ مقصد جي تڪميل لاء بورڊ کي پنهنجي گرانقدر مشورن سان هميشه نوازيندا رهندا.

حيدرآباد سنڌ. سيڪريٽري،

٢٩- آگسٽ، ١٩٦٦ع سنڌي ادبي بورڊ

انڪوائري آفيسر

پردو پهريون

مختيارڪار صاحب جي اوطاق

(مختيارڪار صاحب ڪٽ تي ويٺو آهي. اڳيان ڪلم پيو آهي. ٻنهي پاسي ڪرسيون رکيون آهن، جن تي شهر جا عملدار ويٺا آهن.)

مختيارڪار: ڏاڍي خراب ڳالهه ٿي، مون اوهان سڀني کي گهرايوئي ايتري لاءِ. ٻي وڏيڪ کهڙي بچڙي خبر هوندي، ته انڪوائري آفيسر صاحب هيڏي ٿو اچي!

چيف ڪنسٽيبل: انڪوائري آفيسر؟

مختيارڪار: هائو، انڪوائري آفيسر. اها خبر ڪانه پئي اٿوَ؟ ڪمشنر صاحب بهادر هڪڙو نئون آفيسر مقرر ڪرايو آهي، جنهن کي اسپيشل انڪوائري آفيسر، يا انڪوائري آفيسر آن اسپيشل ڊيوٽي ٿا چون. ڪي ٿا چون ته ڊيپوٽي (مقامي) مخفي اسسٽنٽ ڪمشنر مقرر ٿيو آهي؛ ڪي ڪمشنر صاحب جو نئون دفتردار ٿا چونس. شايد اڃا پڪو نالو ٺهرايل ناهي؛ پر اها پڪ آهي ته مخفي کاتي جو آهي: ويس بدلائي چمڙاپوش ٿي ملڪ ۾ گهمندو، ۽ تعلقي ۾ مخفي جاچون ڪندو.

خبرون چارون وٺندو، ۽ انهن بابت مخفي رپورٽون ڪندو. ڪمشنر صاحب کي گهڻن هنڌن کان ظلم جون دانهون پهتيون آهن. ڊيپوٽن ۽ ڪليڪٽرن جي معرفت شايد پوري خبر پئجي نٿي سگهي، تنهنڪري هڪڙو نئون عملدار خاص انهيءَ جاچ لاءِ مقرر ڪيو اٿس، جنهن کي ڊيپوٽيءَ جو عهدو آهي. ماڻهو به ڪو نئون ٻي هنڌان گهرايو اٿس. ڪو ڪچي ميمڻ ٿا چون. ڪي چون ٿا ته ڪو هندستاني يا دکني مسلمان آهي، پر ڏاڍو آزمودگار ۽ بگهڙ ماڻهو ٿا چون.

پوليس انسپيڪٽر: مون ڏي به اهڙو خط آيو آهي ته انڪوائري آفيسر مقرر ٿيو آهي ۽ ٿورا ڏينهن ٿيندا، جو ڪراچيءَ کان نڪتو آهي.

مختيارڪار: چون ٿا ته پهرين هن ڪُنڊ کان ٿي پوندو، پوءِ ليڪچپ ۾ گهمندو گشت ڪندو، هيٺ ويندو. (ٿورو مات ڪري) هاڻ ٿي سا جُٽ!

چيف ڪنسٽيبل: برابر جُٽ ٿي. هيستائين اسان جو تعلقو چٽو پيو هو. هونئن سنڌ جي هڪڙي ڪُنڊ کان نڪو ٿي آيو نڪو ٿي ويو. جيڪي ٿي وٺيوسين سو ٿي کيوسين.

مختيارڪار: اها ڳالهه برابر آهي، جيڪي ڏسي وٺيوسين سو پئي کيوسين، پڇڻ وارو ئي ڪونه هو. پنهنجو حال هڪٻئي کان ڳجهو ڪونهي، سڀ حاليائي آهيون. هن تعلقي جي اها تعريف پئي ٻڌي آهي تـــه سڀ ڪامورا دڪشت ۽ هڪٻئي سان ٺهيل آهن

ڇا هندو ڇا مسلمان. سڀني ماڻهن جي آئي آهي ته سڀني مانيءَ پاڻ ۾ ونڊي پئي کاڌي اٿئون، ۽ جي ڪتان رڳو ڇوٽو ملبو آهي ته به ٽُڪر ٽُڪر ڪري پئي کاڌو اٿئون. اوهان کي سڀ خبر آهي، وڌيڪ ڇيون کهڙيون ڳالهيون ڪريان.

پوليس انسپيڪٽر: (پين کي) خانصاحب سچ ٿو چوي، اها ڳالهه برابر آهي. هاڻ ڏپ به سين کي آهي.

اسڪول ماستر: هاڻ جيڪا صلاح، اسين سڀ اوهان جي حڪم ۾ آهيون.

مختيارڪار: ڪهڙي خبر هن کان اڳيئي اچي ويو هجي تہ ــــ پر جي اچا نہ آيو آهي تہ به ضرور ايندو. ڪهڙي به مهل اچي نڪري. مسافر ٿي گهمندو سو ڪنهن کي ڪا خبر پوندي؟ ڪــو سڃاڻندس ڇا؟ اسان سڀني کي پنهنجا پنهنجا عيب سڄهن ٿا، ڇٽل ڪوبہ ڪونهي.

سيڪريٽري: پر سائين، انهيءَ آفيسر جــي مقرر ڪرڻ جو ڪهڙو ضرور هو؟

مختيارڪار: ضرورئي ڪونہ هو، پر اسان جي اعمالن جي شامت ڇٽيءَ. اسان جي مٿان اها هڇا پوڻي هئي!

ڊاڪٽر: هي ڪمشنر صاحب ڏاڍو خبردار ٿا چون. مڙئي ڪا رت رتي هونداڻين!

مختيارڪار: هاڻ وقت نہ وڃائجي، ڪڙائي ونجي، جيترو ٿي سگهي اوترو بندوبست ڪجي تہ خير ساڻ گهمي وڃي. مون کي حق هو اوهان کــي خبردار

ڪرڻ. (انسپيڪٽر ۽ چيف ڪنسٽيبل کي) شايد پهرين اسان جي ڪچهري ۽ اوهان جو ٿاڻو گهمي ڏسندو، سو انهيءَ جي صفائيءَ جو بندوبست رکجو. ٿاڻي ۾ ڪتهڙيءَ جي اڳيان گهوڙن جي اولڙ جو اچي ڍير و آهي سو ڪڍايو. گهوڙن کي ڪرڪرو ڏئي ڪونه ڻو لڳي تنهن جي نظر رکو. رات جو سپاهي راڳونڊ تي گهمندي سمهي ٿا رهن. انهيءَ ڏينهن سمهاڻن جو انگهندي ڏن سپاهين کي ته بيشڪ ڏنو هوندم جو گهٽين ۾ واٽين جي ڪنولن ۽ هٽن تي ڦرها ٽيو سمهيا پيا هئا. اهو پهرو ٿا ڏين؟

انسپيڪٽر: سائين، دلجاءِ ڪريو سڀڪجهه سولو ٿي پوندو. (ڪنستيبل کي) نورنگ خان ٻڌو ٿا؟

مختيارڪار: (سيڪريٽري کي) توهين به ديوان، شهر جي گهٽين جي نظر رکو. سچو شهر ڪين ٿيو پيو آهي. چڱ ته مڇيبازار آهي. مون کي آفيس جي ڪم ۽ گشت کان فرصت ڪانه پئي ملي آهي، نه ته اوهان کي اڳيرو خبردار ڪري ڇڏيان ها. شمعدان پڳا پيا آهن سي ٺهرايو؛ گند جا ڍير وچ بازار ۾ پيا آهن، سي هڪدم ڪيائي، ساڙائي ڇڏيو. ماڻهن کي گهٽين ۾ ڏوري- پيشاب ڪرڻ کان سخت منع ڪريو. ڇهاڙووالن ۽ چڙڪار ڪرڻ وارن جو پڳهار هيترا ڏينهن پئي پنهنجي ڪم لڳايو، سو هاڻ به- تي ڏينهن ڪٽي ڪي ماڻهو مقرر ڪريو، ته وقت ته خير جو گذري وڃي، ۽ ناڪي وارن جي به نظر رکو. مون کي

خبر آهي ته هو ننڊون پيا ڪن. صبح جي وقت وڪر آٽيندڙن کان پرمٽ تي گدرن، وڻگن، واڱڻن ۽ پين پاچين جا ڪنيو ڍير ڪن، چڙ ته بقاليءَ جو دڪان کڏيو اٿن. انهن کي به چئو ته ٻه-ٽي ڏينهن اهو ڦرمار جو رستو بند ڪن- ٻه-ٽي ڏينهن اسان کي اوهان کي گدرا وڻگا نه موڪليائون ته حرڪت ڪانهي. آفيسر خير سان لنگهي وڃي، پوءِ وري ڪٽي ائين ڪن. سچي، مسافرخاني جا ڪتولا به ڪي اسان جي اوطاق ۾ ڪي منشين جي جاين ۾، ڪي ڪتي ڪي ڪتي پيا آهن؛ واڻ ۽ واڏڻيون ڇڄي پيو اٿن، سي به ڪٺائي گڏ ڪري، ٺهرائي رکي ڇڏيو، جي ڪي ڪُتل هجن ته مڪيءَ کان ٺي گهرائي رکو، پوءِ ڪٽي موٽائي ڏجو.

سيڪريٽري: سائين، سڀ چڱي ٿيندي، دلجاءِ ڪريو.

مختيارڪار: (ڊاڪٽر کي) ڊاڪٽر صاحب، اوهين به هشيار ٿيو، اسپتال جي صفائي رکو. انهيءَ ڏينهن ڏنم ته دواخاني ۾ چلم، ڪتولو ۽ ٻيو ڪچرو پيو هو. دل ۾ هوم ته اوهان کي سمجهائي ڇڏيان، پر وري ٻي ڪا ڳالهه ياد پيئي، تنهنڪري اها وسري ويم. بيمارن جا ڪتولا ڪي ڪتي ڪي ڪتي پيا رُلن، سي به جاءِ ۾ رکو. انهن جي ڪارائڻ جو بندوبست رکو. انهيءَ ڏينهن هن پرديسي بيمار مون کي دانهن ٿي ڏني ته اسان جو روز، ڊاڪٽر جو نفر کايو وڃي ۽ اسان کي چوي ٿو ته وڃي شهر مان پنهنجي اچي کائو.

پنهنجو دفتر به سنڀالي ڇڏيو. هڪڙا سرٽيفڪيٽ پٽي ڏنا اٿو، ٻيا پٽي ڦاڙيا اٿو؛ مٿان ڪو تفاوت نڪري پوي.

ڊاڪٽر: سائين، اوهين دلجاء ڪريو، اڇوڪي ڏينهن سڀ بندوبست ٺيڪ ڪريان.

مختيارڪار: (اسڪول ماستر کي) ماستر صاحب توهين به ڪڙائي ونو. پنهنجا پراوا ڇوڪرا به سڀ ڏينهن گڏ ڪريو. متفرقو ڪلاس ڪٺي وڏو ڪريو. شهر مان نه ملن ته آخوند عبدالرحيم جي ختاب مان ٿي ڪي گهرائي ڪٺي ويهاريو. وڏيري ۽ مکيءَ کي ته تاڪيد ڪري ڇڏجي پيا آهيون؛ پر هُنن مان ته ڪين ٿيو، اوهان ۾ به گهٽو حال ڪونهي، جو ربيي ڇوڪرا ويهاريو. جڏهن به اوهان وٽ آيو آهيان ته پنج - ڇهه ڇوڪرا ويٺا آهن. رجسٽر ۾ چاليهه - پنجاهه لکيا پيا آهن، وري سي به سڀ حاضر لکيا پيا آهن! اوهان جو اسسٽنٽ ۽ پيوپل ٽيچر مان ڪو ويٺا آهن. ڇوڪرن کي به سچو ڪپڙو بت تي ڪونه آهي، تنهن جي نظر رکو. انهيءَ ڏينهن لنگهندي ڏٺم ته اسڪول جي وقت منجهه ڪن ڇوڪرن پٽي اوهان لاءِ ڀنگ گهوٽي ۽ هڪڙي ٻي حقي لاءِ ٽانڊو دکايو. ارادو هئم ته اوهان کي پنهنجي جاء تي سڏي سمجهائي ڇڏيان، پر مون کي ويسر جي مار آهي، وري ڳالهه دل تان لهي ويم، ٻيا وري ڇوڪرن کان زور ڏياريو، ماڻي پچاراڻيو، پاڻي پرايو، ڪانيون ڪرايو، انهيءَ هوندي به رکو

”اڪ مڪ“ پيا پڙهن، بس ڏيان ڪريو متان پنڪ گهوٽيندي اهو آفيسر اچي، يا اتان لنگهي. نيٺ ٻُڌائي ته ڪين ايندو!

ماستر: سائين، اوهين اسان جا پرده پوش نه ٿيندؤ ته پيو ڪير ٿيندو. اميد آهي ته سڀ بندوبست چڱو ٿي پوندو.

مختيارڪار: هاڻ تڏهن سڀني کي ضروري سمجهائي ڏيئي ڇڏي اٿم. اميد آهي ته سڀڪو پنهنجي مُنهن ڪوشش ڪندو ته هيءَ بلا خير سان ٽري وڃي. بهتر آهي ته جيڪي اوهين هندو ڪامورا آهيو سي ٽڪاڻن ۾ پاڻ رکايو، ۽ اسين مسلمان ختمو ٿا ڪڍايون، ٿي سگهيو ته لک صلاتن جو به ڪيرائينداسين، ته من پردي سان رهجي اچي. (انسپيڪٽر ڏي مُنهن ڪري) اوهين ياٺيندا هوندؤ ته اوهان سڀني کان مون کي اَڏڪو وڌيڪ آهي. سو هڪڙو ته آءٌ تعلقي جو روينيو عملدار آهيان، تنهنڪري سڀ ڪم جي نظرداري منهنجي ذمي آهي، پيو ته اوهان جون جيڪي حرڪتون هونديون، تن جو مون کي جوابدار رهڻو ٿيندو.

انسپيڪٽر: اهو ڇا ٿا چئو، خانصاحب! ڪهڙيون اسان جون حرڪتون آهن ۽ ڪهڙيون اوهان جون آهن؟ جيڪي اسين پيا ڪريون سو جتي ڪٿي پيا ڪن. شئي شڪل، ڏالي ٻالي ڪير نٿو وٺي؟ وڏا وڏا يوروپي آفيسر پيا وٺن، روڪ ريا ته ڪي ڏهاڙي

تہ ڪين ٿا ملن، باقي رهي ڪا قيمتي شئي، ڪا سوني منڊي، ڪو زريءَ يا ريشم جو ڪپڙو، ڪو پلو وهٽ وغيره وغيره، سي تہ اوهان پارن وڏن آفيسرن کي ٿا ملن!

مختيارڪار: ”اوهان پارن“ هاڻي انهيءَ ڳالهہ کي ڇڏي ڏيو، سڀئي ايماندار آهيون، سڀني کي هڪڙئي جا ٽيڙ سڄهيا پيا آهن. آءٌ وري بہ حاجي آهيان حج ڪيو اٿم، نماز روزي تي محڪم آهيان، ماڻهن کي خبر آهي. خلق کي توڙي آفيسرن کي مون ۾ شڪ ڪونهي. باقي اوهان تي پڪارن ٽيڻ جو يا گلائن هڻڻ جو ڊپ آهي. اڳي بہ گمنام عريضيون پئي ٿيون آهن، متان ڪا خرابي ٿي پوي ۽ ڪجهہ مان مون کي بہ وڃن، سو اوهان کي خيرخواهہ ٿي ايترو تاڪيد ٿو ڪريان.

(اتي پوسٽ ماسٽر اندر گهڙي اچي ٿو. سلام ڪري ڪرسيءَ تي ويهي رهي ٿو.)

مختيارڪار: ڪيئن ڀائي، پوي ٿي ڪا خبر؟ چمڙاپوش انسپيڪٽر تو اچيئي- انڪوائري آفيسر!

پوسٽ ماسٽر: ڀلي اچي، اسان کي ڇا آهي. خطن کي مُهرون هڻيو وينا هونداسين، ڀلي اچي!

مختيارڪار: اسان کي تہ ڀَر اچي پنهنجي ساهہ ورتو آهي. تون بہ سُکي نہ ٿيندين. هن ملڪ جا ماڻهو آهن خراب، چار پئسا ڏيو گمنام عريضي لکايو

ويٺا آهن؛ ٻيا وري ڪي فسادي ماڻهو هُنن ڪي چڙ ڏيڻ وارا. اسين به سرڪاري ڪامورا، چار اسان جا دشمن ته چار دوست. راضي ته خود خدا مان به ماڻهو ناهن. اسان مان به ڪي راضي ته ڪي رنج هوندا، سي ٻيا ڪوڙيون سچيون ڳالهيون ڪندا. مون کي خبر آهي ته ڪي ماڻهو خود منهنجي به برخلاف آهن، جيڪو ٻڌندن تنهن سان منهنجي بہ ڳالهہ ڪندا. (ٿورو ماٺ ڪري، پوءِ پوسٽ ماسٽر کي) پر اوهان سان مون کي هڪڙي خلاصي رٿ ڪرڻي آهي. (اٿي، پوسٽ ماسٽر کي پاسي تي وٺي ٻهي ٿو) ڀائي، هڪڙي ڀلائي ته ڪر، جيڪي نہ خط شهر جا يا تعلقي جي ماڻهن جا ڪنهن بالا آفيسر جي نالي هجن، سي تہ ڪولي ڏسندو وڃ. تنهنجو مون تي گهڻو احسان رهندو. مون ڪان به جيڪا ڀلائي ٿيندي، سا توسان ڪندس. هيءَ ڏهہ-پندرهن ڏينهن تہ ضرور اٿين ڪج، پر اڳتي به شڪ پوي ته اٿين ڪندو رهج — تجويز سان کولي پوءِ جي خبر جو خط هجي تہ وري بند ڪري ڪٽي ڇڏجانءِ؛ اهڙيءَ طرح چنبڙائجانءِ جو خبر ئي ڪانہ پوي.

پوسٽ ماسٽر: (کِلي) اهي هنر ته ڪو اسان ڪان سکي، اوهين ڇو ٿا اسان کي سمجهايو. اهو اسان جو ڪم آهي. ڀائيءَ جو ديگڙو ڇاڙهي ان جي هُٻ تي جهلي، کهڙو به مضبوط چنبڙيل خط کولي رکندا آهيون. پوسٽ ماسٽر ڪڏهن ڪو ٻڌو ته ڪا اخبار ورتي؟ سي

پڙهي وري بند ڪري، مالڪن کي موڪلي ڏين. هيءُ به خوش، هُو به خوش. ڪڏهن ته اهڙا مزيدار خط منهن پوندا آهن جو کِلي کِلي پيٽ ۾ سور پوندو آهي. مون کي سو گروءِ رکي ورتو آهي، باقي کي پوسٽ ماستر ته رجسٽر ٽيل خطن مان به نوٽ ڪسڪائي ڪيڏي وٺن، پوءِ وٺن پلي انسپيڪٽر انڪوائريون ڪندا. هڪڙي پيري هڪڙو خط نڪتو، سو ڪنهن ماڻهوءَ پنهنجي سينڌيءَ ڏي لکيو هو. اهڙو مزي جهڙو مضمون هوس ۽ منجهس اهڙي بيتبازي ۽ چرچيبازي لڳي پيئي هئي، جو چڱا چڱا ڪتاب چڏي ويهي اهو پڙهجي.

مختيارڪار: نهيو، هاڻي انهن ڳالهين کي ڇڏي ڏي، پلاڻي ڪري به-ٽي ڏينهن خط ڇڏ نُي ڪون. رڳو منهنجو فائدو انهيءَ ۾ ناهي، پر اها عام فائدي جي ڳالهه آهي، تنهن مدنظر تي روا آهي.

پوسٽ ماستر: داجاء ڪربو، سائين.

(اتي شهر جو زميندار، رئيس قادر بخش تڪڙو تڪڙو اندر لنگهي اچي ٿو.)

قادر بخش: سائين پڏي ٿو خبر. پڏي ٿو ڪا خبر؟

سيٺي: ڇو، ڇاهي، ڇاهي، پيو تـــ خير آهي، پيو تـه سڪ آهي؟

قادر بخش: هڪڙي عجيب ڳالهه آهي.

مختيارڪار: (انتظار ۾) سا به پڏاء نه، ڇو ٿو اسان جو هيانوَ ڪڍين؟ ڪٿي ڇؤ.

قادر بخش: سائين، اوهان وٽان نڪتس، ويس ٽپال ۾. اوهان وٽ جيڪو خط آيو هو، تنهن جي پوسٽ ماستر سان ڳالهه ڪيم. هو به تڪڙو اوهان ڏي روانو ٿيو. آءٌ وري گهمندو شهر جي پٺي مٿي تي وڃي نڪتس. چڪلي جي سامهون جيڪو بچل نانوائي ويٺو آهي، تنهن جي دڪان تي لڙي ويس حقو ڇڪڻ، ته اتي ويٺي، هڪڙو جوان ماڻهو اندر لنگهي آيو، جو هيڏي هوڏي نهاري، پاسي واريءَ جاء ۾ گهڙي ويو.

مختيارڪار: اهو ڪير هو؟ ڪهڙي طرح جو ماڻهو هو؟

قادر بخش: ڏيو سوڊو جوان هو، نهنو ٿي ڏنو. خبر نه آهي هندستاني هو، ڪڇي هو، گجراتي هو، پناڻ هو، ڪي پيو پرديسي هو! ميان شرف‌الدين نالو ٿي ورتائونس. هڪڙو نوڪر به پنهنجي ذات جو سائس هو.

مختيارڪار: (دل ۾) يا الله خير ڪجئين. (قادر بخش کي) تون ڀانئين ٿو ته ڪير هو؟

قادر بخش: سائين هيڏي هوڏي پئي نهاريائين. مون ۾ ته اکيون پايو پئي ڏٺائين. ٻاهران ئي آيو ٿي ته نڪر پتر چتائيندو پئي آيو. ڳالهايائين ٻولهايائين ته ڪنهن سان ڪين، ماٺ ڪري لنگهي ويو، ڏٺو بيشڪ ڪو ڪامورو، ڪو آفيسر ٿي.

مختيارڪار: (دل ۾ ڏڪي) يا خدا پردو رکجائين!

يا رسول مدد ڏجئين! (قادر بخش کي) تون ڪيئن ڄاڻئيو ته ڪهڙيءَ طرح جو آفيسر هو؟

قادر بخش: سائين، اِهو آفيسر، جنهن جي او هان تي ڳالهه ڪئي ته ڪجهيءَ طرح جاچ ڪرڻ لاءِ اچڻو آهي.

مختيارڪار: (دل ۾) هاءِ هاءِ! بلا اچي سهڙي! آفت اچي مٿان ڪڙڪي! پوءِ؟

قادر بخش: پوءِ مون بچل نانوائيءَ کان پڇيو ته ڪير آهي، ڪٿي جو ماڻهو آهي، ڪڏهن آيو آهي؟ هن چيو ته "ادا، الائجي ڪير آهي، اچي مسافر تي لٿو آهي- ڏينهن جو وڃي گهمي، سمهائين جو اچي هتي. اچا ته پيو کائي. پئسا چوي ٿو ته وڃڻ مهل ڏيندس. جاءِ جي مسواڙ به رهيل اٿس. چوي ٿو ته ڪراچيءَ کان ٿو اچان ۽ سڄي سنڌ گهمندس. پوءِ، اصل ته الائجي ڪٿان هليو آهي!"

مختيارڪار: ڪا خبر پئي ته ڪڏهن آيو آهي؟

قادر بخش: هائو، چيائين ته ڏهه-ٻارهن ڏينهن ٿيا اٿس.

مختيارڪار: (دل ۾ پنهنجي منهن) هاءِ گهوڙا! ڏاڍي جٽ ٿي. انهن ڏينهن ۾ مون الائجي ڇا ڇا ڪيو آهي: الهڏني ڪاسائي کي اڌ مُلهه تي گوشت نه ڏيڻ ڪري موچڙا هڻايم. ڏنيءَ شيخڻ جي ڏيءَ کي رات جو اوطاق ۾ آڻايو هوم. چمڙن واري معاملي ۾ پنهي ڌرين کان پنهنجي مُنهن پئسا ورتم، جو جوبدار پوءِ دانهون ڪندو ويو ته مون کي ڪاردار ڦريو

به ۽ فيصلو به فريادي‌ءَ جي فائدي ۾ ڪيائين. تنهن
ڪان سواءِ خبر نه آهي ته شهر جي گهٽين ۾ ڪهڙو
ڪچرو ٿيو پيو هوندو! سرڪاري جاين جو ڪهڙو
حال هوندو! الائجي ڇا ڇا ڏٺو هوندائين! (وڏيڪ
ڏيپ ۾) يا خدا مدد ڪجانءِ، اڳتي مون توبهه ڪئي،
هي‌ءَ گهڙي رکو خير سان گذري!

انسپيڪٽر: سائين، هاڻ ڪهڙي صلاح؟ ڇئو ته
سنهيري ڊريسون ڪري، سڀ گڏجي ڇڪلي واري
نانوائي‌ءَ ڏي هلون؟

سيڪريٽري: بهتر آهي ته پهرين صوبيدار صاحب
کي ڏياري موڪلجي ته وڃي پڪي‌ءَ طرح سماءُ
لهي اچي.

مختيارڪار: نه نه، اوهين چئيو آءٌ پاڻهي ٿو
بندوبست ڪريان. اهڙا گهڻا ڏکيا وقت گذاريا اٿم.
عملدار آهيان، تنهن به آزمودگار آهيان. ڊچندو برابر
آهيان، پر وقت ڇگو گذاري ويندو آهيان. (قادر بخش
کي) تو ڇيو ته جوان ماڻهو آهي؟

قادربخش: هائو. سائين، چوويهن- پنجويهن ورهين
جو ٿيندو. آهي به چڪر ڏندو.

مختيارڪار: جوان ماڻهو ڇگو. پوڙها بلائون ٿيندا
آهن، ريجهڻ جا ٿي نه ٿيندا آهن ۽ انهن جو ترياءُ
لهڻ ڏکيو آهي. جوان کي جهٽ ۾ ماڻهو سهي ڪري
يا ڦاسائي سگهندو. (سيني کي) هاڻي اوهين ڀلي ٿا،

سيٺي وجو پنهنجن جاين تي، وجي پنهنجن ڪمن کي سنواريو ۽ سڌاريو. آءٌ هيڪلو ٿو وڃان، نه ته به قادربخش کي ساڻ ڪريو اوڏي ٿو وڃان، وڃي اڪيچ ۾ خبرچار ٿا ونون.

(سڀ اٿن ٿا. مختيارڪار هڪڙي پاسي اندر لنگهي ٿو وڃي، ۽ ٻيا ٻئي پاسي کان ٻاهر نڪرن ٿا.)

پردو ٻيون

بچل نانوائيءَ جي دڪان جي پاسي واري جاءِ

(هنڌ وڇايو پيو آهي. هڪڙي پيتي ۽ هڪڙو ٿلهو رکيو آهي. ميز تي ڪي خالي باٽليون ۽ گلاس رکيا آهن. مس قلم ۽ ڪاغذ به رکيو آهي. ميان شرف الدين جو نوڪر خانو ويٺو آهي.)

خانو: (پنهنجي ڏاڙهيءَ جي هنڌ تي پاڻ کي اڇلائي) توبهه، توبهه! اهڙي بک لڳي اٿم جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر ـــ پيٽ ۾ ڳڙڪا پيا پون. چڱو ته پلنگ جو ٻين پاڃو پيو وڃي. الاجي وري ڪڏهن ڪوٺ پهچنداسين. ته مهينا ته نڪتي ٿيا آهن جو رلندا ڌڪا کائيندا رتون. ميان صاحب ته فضوليون ڪري پئسو پنجڙ ٻيڪو ساڻ هوس سو ته سڀ خرچي کائي ويهي رهيو آهي. هاڻ ته ٽيڙناڙي به پيو وڪڻي. اڃي هتي چڪلي جي سامهون ڏرٽو ماري ڪري پيو آهي. هن ۾ پائي به نه نهي، ڏند ٽوپي ڏسو ته چڱو سؤ ڏاڇيءَ

جو سائين آهي؛ جتي هلي اتي حڪم پيو هلائي تہ ”خانو“ ڪا چڱي جاءِ هلي هٽ ڪر تہ انهون ۾ ماڻي بہ عمدي کائون.“ پچينس تہ تون منشي ماڻهو پند رهن- ويهہ رپيا مهيني ۾ ڪمائين، رڳو چاپخانن وارن جي اخبارن لاءِ هيڏي هوڏي جون ڪوڙيون سچيون خبرون گڏ ڪندو وتين. تنهنجو انهيءَ ننڍ ٽوپيءَ سان ڇا؟ تنهن کان سواءِ وري زور ڪريو ماڻهن سان دوستيون رکي-ڪن سان جُوا ڪري، جيڪي بہ ڏي ڏوڪڙ هجنس سي بہ هارايو اچي. شراب جي بہ تہ ڏوگهہ ڏوگهان پيئي پوي. اجهي خالي باٽليون شاهدي پيون ڏيو (ڏيکاري ٿو). ڪچرخانن جون پچائون ڪندو وتي. پوءِ بہ ايندو تہ نواب صاحب وانگي حڪم پيو هلائيندو تہ هيءُ آڻ، هُو آڻ. سرڪار کي خبر پوي تہ جيڪر رڳو ڦٽڪا هڻائيس. آءٌ تہ هن مان ڪک ٿي پيو آهيان، ناحق هن سان آيس. مون کي ڦِٻي وٺي آيو آهي. ڳوٺ هوندو آهيان تہ ڪيئن نہ فرحت سان پيو گذاريندو آهيان. ڪايو پيٺو پيٽ ڀريو ويٺو هوندو هوس. هتي تہ اجهو هيئن بک سان پيو لڇان. (ٿورو ماٺ ڪري ٿو) اجهو دڪو ٿو پڌجي، شايد اچي ٿو! (ٽپ ڏيئي اُٿي ٿو ۽ هنڌ جي چادر ڇڪي ناهي ڇڏي ٿو تہ مٿان ميان شرف الدين بہ اچي ٿو.)

ميان شرف الدين: هان، هي وٺ. (ڪوٺ لاهي ڏئيس ٿو ۽ لڪڻ بہ).

خانو: (وٺي ٿو) مون ڀانئيو تہ ڪو رپين جو ٿيلهو آندو اٿو؟

ميان صاحب: ڏس، ڪو تماڪ ذرو آهي؛ ٻاٽليون تہ خالي پيون آهن؟

خانو: تماڪ، جيڪو ذرو هو سو پيي رواڻا ٿياهئو، پيو ڪٿان آيو.

ميان صاحب: (هيڏي هوڏي پسار ڪري ٿو) ٻڌين ٿو خانو؟

خانو: جيءُ سائين، ڇا ٿا چئو؟ آءٌ تہ اوهان جي لاءِ ٽنگن تي ٻيهي ٻيهي ٿڪجي پيو آهيان، پيو پيٽ خالي، هاڻ فرمايو، الائجي ڇا ٿا چئو؟ (زمين تي ويهي رهي ٿو).

ميان صاحب: وڃ، هاڻ وڃي ڪو مانيءَ ٽڪر جو بلو ڪر.

خانو: آءٌ سائين ڪونہ ويندس، خوشي اوهان جي.

ميان صاحب: بيوقوف، اهڙا تو جواب ڏيڻ؟

خانو: سائين، آءٌ وڃان يا نہ وڃان تہ بہ ڳالهہ ڪڙي آهي؛ مانيءَ جو ٽڪر بہ ڪونہ ملندو. نانوائي ٻڌڻ ٿو اچي.

ميان صاحب: ڇريو ٿيو آهين ڇا؟ وڃ وڃي ڪي وٺي آءُ تہ کائون.

خانو: هو پيو دڙڪا ڏئي تہ وڃي مختيارڪار کي عريضي ٿو ڏيان تہ اڄ مهينو ٿيو آهي تہ تنهنجو

ميان صاحب اڇي پيٽ ڪوڙي دڪان تي ڪِري پيو آهي. رڳو وا گهوڙ وانگي ڪانئيندو وڃي، ڏيئي پائي ٻه ڪانه ٿو. الاجي ڪهڙيون ڪهڙيون گاريون اوهان کي ٻه ٻه مون کي ٻه ٿو ڏئي. چوي ٿو ته توهين پيئي دليءَ جا ننڳ آهيو. ڪڏهن چوي ته بدمعاش آهيو، چور آهيو، آءٌ وڃي ٿو فرياد ڪري اوهان کي جيل ۾ ٿو وجهايان.

ميان صاحب: (ٻُجو ڏيئي) گڏهه تون وري مون کي گاريون منهن تي ٿو ٻڌائين؟ هاڻ وڃ، بڪ ڦِٽي ڪر. وڃي وڙهي سڙهي ڪي وٺي آءُ.

خانو: مون کي ڇاهي، آءٌ وڃي ٿو خود نانوائيءَ کي وٺيو اچان، پنهنجو پاڻيهي ڇنوس. (اٿي وڃي ٿو)

ميان صاحب: (اڪيلو) توبهه! ڪهڙي نه بڪ لڳي آهي. آءٌ هوا کائڻ ويس، پاڻيم ته بڪ لهي ويندي، ماني نه کاڌيم ته هوا کاڌيم، پر پاڻ بڪ وڌيڪ لڳي آهي. سچ آهي، جي اُنهيءَ ڏينهن شراب پيي خير بخش ڪيڙيءَ جي گهر ۾ مست ٿي نه ڪِري پوان ها ۽ جُوا ۾ پئسا نه هارايان ها ته ٿورو گهڻو پئسو مڙئي بچيل هجي ها! پر مَن وري ڪو پيو وجهه ملي ته انهيءَ جواري ڀاڻ کان وير وٺان ۽ پنهنجي سموري رقم وري کٽان، پاڻ پيو وڌيڪ ٻه ڪي هٿ آڻيان! ڪهڙو نه هيءُ خراب شهر آهي، اوڌر ٻه ڪو ڪونه ٿو ڏئي! (اٿي پسار ڪري ٿو

ء سيٺ وچائي ڳائي ٿو. اتي خانو ۽ نانوائيءَ جو نوڪر اندر اچن ٿا.)

نانوائيءَ جو نوڪر: سائين، اُستاد چوي ٿو ته ڪهڙو ڪم آهي، ڇو ٿا سڏيو؟

ميان صاحب: آءٌ، ميان، ڀلي ڪري آئين، خوش ته آهين؟

نوڪر: خير هجئي.

ميان صاحب: ڪيئن، دڪان جو ڪم ڪار ڪيئن پيو هلي؟

نوڪر: چڱو پيو هلي، گهٽيئي پيا اچن، گهٽيئي پيا وڃن.

ميان صاحب: ڀلي، اڇا اسان جي ماني ڪانه آڻي آهي ڇو؟ پلائي ڪري، ٻوڙ پائي وڃي ڪٽي اچ. مون کي ماني کائي وري ٻاهر وڃڻو آهي، ضروري ڪم آهي.

نوڪر: سو چڱو، سائين، پر اُستي منع ڪري ڇڏي آهي ته اوهان کي ڪي به نه ڏيان، هو پاڻ اڄ مختيارڪار صاحب وٽ وڃي عريضي ڏيڻ وارو آهي.

ميان صاحب: مون تي عريضي ڏيندو؟ عريضي ڀلي ڪري، پر مون کي ڪائو لاهه ته ڪي ڏيندو. جي اهڙو حال هوندو ته آءٌ گهري وڃي ڪنڌا ٽيندس. چرچو ناهي، مون کي ڏاڍي بک لڳي آهي، وڃي ماني آڻي آءٌ.

نوڪر: سو برابر، پر دڪان جي مالڪ حڪم ڏيئي ڇڏيو آهي ته جيسين هي هيترن ڏينهن جا پئسا نه ڏين، تيسين پيو ڪي به نه ڏجانئين.

ميان صاحب: (پنهنجي نهري) وڃ وڃ، چڱو مڙس ٿيءُ، وڃي سمجهائي ماني وٺي آءُ. مون کي ضرور ڪي ڪجهه کائڻ لاءِ گهرجي؛ شاباس، پئسا ملي پوندا، ڊڄو نه. (هو پيئي وڃن ٿا. پاڻ اڪيلو) جي ماني نه ڏنائون ته. جٺ ٿي. اهڙي بک مون کي ڪڏهن نه لڳي آهي. پوءِ ڪيئن ڪجي؟ ڪپڙا لاهي ڪٿي گهڻي رکان. رکي رکي به اهو ڪوٽ رکندس. پئسو مٺو هجي ته جيڪر ڪيئن نه بوڙ پلاءُ کائي، گاڏيءَ تي چڙهي هوائون کائيندو وتجي. جڏهن دل چوي تڏهن لهي پنڌ ڪجي؛ نوڪر پٺيان لڳو اچي. ماڻهو پڇنس ته هي ڪير آهي؟ تن کي چوي ته ”ميان شرف‌الدين صاحب، محرر، مقصدي اخبارات، رپورٽر، ڪرسپانڊنٽ صاحب!“ ڪو ننڍو نالو، ننڍو عهدو آهي ڇا؟ (اتي خانو اچي ٿو، تنهن کي) ڪيئن؟

خانو: آڻين ٿا ماني.

ميان صاحب: (خوشيءَ کان تاڙيون وڄائي ٿو) واه واه، ماني آئي، ماني آئي. (اٿي هٿ ڏوئي ٿو).

نانوائيءَ جو نوڪر: (به رڪابيون کڻيو اچي ٿو) هي پڇاڙيءَ جو دفعو آهي، جو ماني آندي اٿم، وري ڪانه ايندو، سا خبر هجيوَ.

ميان صاحب: هينئر ته آڻ، پوءِ جون ڳالهيون

پوءِ سان. روزي رزاق جي هٿ ۾ آهي، اهو تو ڏني. ڇا آندو اٿئي؟

نوڪر: ماني، دال ۽ پٽاٽا.

ميان صاحب: ڇا، فقط دال ۽ پٽاٽا؟

نوڪر: فقط اهي.

ميان صاحب: نڪو گوشت، نڪا مڇي، نڪو ڇانورا اوهان جو مطلب ڇا آهي؟ آءٌ هي ڪين کائيندس. هن مان ڪو منهنجو پيٽ ڀربو ڇا؟

نوڪر: سائين، خوشي تنهنجي. آسَتو تـو ڇـوي اهو تمام گهڻو آهي.

ميان صاحب: وڃ، وڃي مَنَ نان ڪباب ڪٽي اچين.

نوڪر: نان ڪباب ڪونهي، سائين.

ميان صاحب: مون اڄا اڳهڙون لنگهندي ڏٺو، جو اوهان جي دڪان ۾ ويٺي قيمون ڪُٽيائون!

نوڪر: هڪو سائين، آهي ته ناهي به. پئسن ڏيڻ وارن جي لاءِ آهي، سُڃن سڪڻن جي لاءِ ناهي.

ميان صاحب: (چڙ مان) صبر ڪر، ڀوڪا! ڀيا ڀلي ڪاٿين، آءٌ نه ڪان؟ ڇو، آءٌ مسافر نه ناهيان؟ نانوائي دڪان مسافرن لاءِ ڪيندا آهن، ڪي شهر وارن لاءِ؟ (نيٺ ماني کائڻ لڳي ٿو) هن ڪي دال تو سڏين؟ رڳو ڏيڏ ڍورو لڳو پيو آهي؛ ٻيو منجهانس ڪـني مڇيءَ واري بانس پئي اچـي. پٽاٽا آهن سي ڪاٺ جهڙا ڏاڍا آهن. ماني الاجي ڪالهوڪي پڪل آهي،

ڪر چا؟ (وري هٿ ڪيي، پري ٿي) ڪٽي وڃ پنهنجي ماني، وڃي پڙهين ڪي ڪاراءِ، مون کي ڪانهُ گهرجي.

نوڪر: سائين پنهن جا پيءَ نه ڪيو. آستي به چيو هو ته نه کائي ته وري مانـي ڪٽي اچجانءِ، سو آءٌ ڪٽي وڃان ٿو. (رڪابيون ڪٽي ٿو)

ميان صاحب: (هـن کـي ڏڪو ڏئي) پري ٿيءُ ته هٽي ڊڙي نه رکانءِ! تو پهن سان گستاخي ڪري ڏنـي آهي، آءٌ اهڙي ڪاڻ ڪٽڻ وارو ناهيان. (وري ويهي کـائي ٿـو) دال ۽ پٽاٽا ـ واه جـي دال ۽ واه جا پٽاٽا! (کائيندو وڃي) هيءُ دال ۾ الاجي ڇا جا ڪنپ پيا آهن، جڇ ته ڳاري ۾ بُهه پيو آهي.

نوڪر: (ڪلـيي) اهـي دال جا ڪنپ آهن، ڏيان ڪريو ته متان اها به نه آڏامي وڃي.

ميان صاحب: (کائي بس ڪري ٿو) ڪهڙا نـه هن هنڌ جـا ماڻهو خـراب آهـن. چڱو ٿا مهمانـن ۽ مسافرن جو آدرڀاءَ ڪن. ماني اهڙي سخت آهي جو ڄڀاڙي ڄڀاڙي چاڙيون پيون سور ڪن. ڏند پيا ڏکن. سا به ته پوري ٿي، بک اوتري حي اوتري! هاڻ پيو وڏيڪ نه آٽو هڇيئي ته ٿانو ڪٽي وڃ، نه ته رڪابيون پڇيو تو ڏيانءِ. (نـوڪر رڪابيون ڪٽي وڃـي ٿو ۽ خانو پٽيانس وڃي ٿو. ميان صاحب آڱريون چٽي ٿو.) ههڙي ماني کائڻ تي آءٌ هٿ به ڪين ڏئندس، ائين چڱو آهي، نڪا ڳرڙي ڪندس، پانئجي تو ته ڪاڏو ٿي

ڪين اٿم. پاڻ بک تکي ٿي آهي. انهيءَ ڪان ڪي به نه ڪان ها، نه ڏاٽ چڙي ها ته چڱو هو! رکو ٿي- چار پئسا هجن ها ته به جيڪر بازار مان ڪي پڳڙا ريوڙيون گهرائي وٺان ها. (اتي خانو نوڪر اچي ٿو).

خانو: سائين، ڪاردار صاحب اچي نڪتو آهي، الاجي ڇو آيو آهي! اوهان جو پيو پڇائي. اوهان کي ڏسڻ گهري ٿو.

مياں صاحب: (دٻ ۾) ڇا، ڇا ٿو چئين؟ شڪ ناهي ته انهيءَ حرامزادي نانوائيءَ وچي مون تي دانهن ڏني آهي. (پنهنجي منهن) ڪهڙي نه جٺ ٿئي، جي سچي پچي گيهلي وچي جيل ۾ هئنم! آءٌ هيترا ڏينهن هن شهر ۾ اميرن وانگي پئي گهميو آهيان ۽ هڪڙي سوداگر جي ڌيءَ به تاڙي ڇڏي اٿم. هاڻي ته، خرابي ٿي، جي شهر مان هتڪڙي هٽي نيندم! (همت جهلي ٿو) پر ڇا آهي. ڪا اهڙي ڳُر ٿي آهي، ڇا، جو زور سان گيهلي ويندا؟ آءٌ صاف چوندوسانس ته توکي ڪهڙي اختياري آهي، جو هيئن مسافرن کي ٿو ستائين. (در پٺتي ٿو، ميان صاحب جو منهن هارجي وڃي ٿو. اتي مختيارڪار صاحب ۽ زميندار قادر بخش اندر گهڙي اچن ٿا. مختيارڪار به- ٿي وکون پري بيهي رهي ٿو. ٻنهي دٻ ۾ هڪٻئي ڏي نهارين ٿا. نيٺ دل جهلي، مختيارڪار نئڙي سلام ڪري ٿو ۽ زميندار به ائين ڪري ٿو.]

مختيارڪار: (ادب سان) سائين، خوش چڱا ڀلا ته آهيو؟

ميان صاحب: (اُٿي نئڙي سلام ڪري) سائين، مهرباني اوهان جي. اوهان ڏي ته خيرعافيت آهي؟

مختيارڪار: معاف ڪجو، بي وقتو اوهان کي تڪليف ڏني اٿم.

ميان صاحب: خير هجي، سلامت هجو. هيءَ ڇا ٿا چئو؟ ڪهڙي تڪليف آهي؟ هيءَ ته تفريح آهي.

مختيارڪار: سلامت هجو. اهو سائين منهنجو ڪم آهي، مون تي فرض آهي ته تعلقي عملدار ٿي، آبروءَ وارن مسافرن جي سنڀال ڪريان ته سُکيا رهن ۽ اهنج ڪو نه ڏسن.

ميان صاحب: (ڀهرئين ڊچي ٿو، پوءِ نيٺ همت جهلي ڳالهائي ٿو) سائين ڇا ڪريان.... منهنجو قصور ڪونهي.... آءٌ هن کي پئسن ڏيڻ لاءِ تيار آهيان ـــ ڏينهن-ٻن ۾ ڳوٺان پئسا اچڻا اٿم... قصور انهيءَ جو آهي، جو سڪل ماني کڻي دال سڪرن کي ڪاڌڻ لاءِ ٿو ڏئي. ڏهاڙي اسان کي پٺي ٻڪ ماريو اٿس.

مختيارڪار: (ڊپ ۾) سائين، پڪ ڄاڻجو، انهيءَ ۾ منهنجو ڏوهه ڪونهي. هتي سڀ شئي سُڃي ٿي وڪامي. بيشڪ، تڪليف ٿي هوندي! پر اوهين مون سان جي هلو تہ ٻئي هنڌ اوهان جي رهڻ جو بندوبست ڪريان؟

مِيان صاحب: (دپ ۾) نه سائين، نه. ٻئي هنڌ آءٌ به نه هلندس. (پنهنجي منهن) انهيءَ ٻئي هنڌ جي معنيٰ آهي جيل! (هن ڪي زور سان) اوهان کي ڪهڙو اختيار آهي جو هيئن وات ويندن ڪي جهليو. آءٌ الاجي ڪير آهيان، پر آبروءَ وارو ماڻهو آهيان. سرڪاري عملدارن کان گهٽ ناهيان. پوني ۾ بمبئي تائين مون کي سڃاڻن ٿا.

مختيارڪار: (پاسي ڏي نهاري پنهنجي منهن) يا الله، ڪهڙو نه ڪاوڙجي ويو آهي! پانئجي ٿو ته سڀ خبر پئجي ويئي اٿس. شايد ڪن حرامزادن منهنجي وٽس دانهن ڪئي آهي!

مِيان صاحب: (ڪاوڙ ۾) آءٌ ڪين هلندس توسان. آءٌ پاڻ سرڪار ۾ دانهن ڪندس. تون ڪير آهين، ڪهڙي باغ جي موري آهين!

مختيارڪار: (دپ کان ڏڪي ٿو) غريب نواز، چڙو نه. (هٿ ٻڌي) معاف ڪريو، مون تي رحم ڪريو. مون کي ننڍڙا ٻار ٻچا آهن، نقصان نه پهچائجو، منهنجي نوڪري نه وڃائجو.

مِيان صاحب: نه نه، آءٌ توسان ڪين هلندس. توکي ننڍڙا ٻار ٻچا آهن، تنهنڪري آءٌ جيل ۾ ويندس ڇا؟

مختيارڪار: (دپ ۾ ڏڪي) سائين، خدا جو قسم، جيڪي اوهان منهنجي بابت ٻڌو هوندو، سو سڀ سچ به نه هوندو. جيڪي ڪيو هوندم ته اهو

لاچاري. ڪانهُ منهنجو ڳڪهار پورو ڀُنو آهي، ڪٽنب وڏو آهي. هتان هُتان ٻئي پورائي ڪئي اٿم. پر، جي اوهين انهيءَ ڪي رشوت سڏيندو ته اها به ٿوري ٿوري پئي ورتي اٿم: خدا جو خوف ڪري پئي ورتي اٿم. قياس ڪريو: آءٌ حاجي به آهيان، نماز روزو به نه ڇڏيندو آهيان، پوءِ ايترو گهڻو ظلم ڪيئن ڪندس. باقي رنڊيبازيءَ جي بابت ماڻهن اوهان سان ڪوڙ ڳالهايو آهي: ۽ ماڻهن کي مار ڏيارڻ ۽ ڏاڙهيون پٽائڻ، سو ته سرڪاري ڪم جي پُورائيءَ لاءِ سيني مختيارڪارن جو ڪم آهي. هن ملڪ جا ماڻهو وڏا فسادي ۽ ڪوڙا آهن. اڳتي اوهين پاڻ مالڪ آهيو.

ميان صاحب- سو چڱو، پر انهن ڳالهين سان منهنجو ڇا؟ (منهن پاسي ڪري) هي ڪو چرين جي اسپتال مان نڪري آيو آهي، مختيارڪار ته ڪين ٿو ڏسجي. بڪ بڪ ڪري مغز ٿي کائي ويو آهي. ڪي الاجي نشي ۾ آهي،— رشوت ڏيڻ، رنڊيبازي، ڏاڙهيون پٽائڻ، ڪٿان جو ڪٿان پيو اچي! (مختيارڪار کي) سائين، هاڻ معاف ڪريو، پئسا آهن، سي آءٌ پاڻهي ناڻواڻيءَ کي پهچائي ڏيندس، هينئر سو مون کي هٿ ۾ ڪينهي، باقي اميد آهي ته جلد اهو قرض ادا ڪري ڇڏيندس، اوهان وٽ وري دانهن ڪانه ايندي.

مختيارڪار- (پاسي تي ڦيري، پنهنجي امنهن) ڪهڙو نه ڀَڪو ماڻهو آهي، ڪهڙو نه ڪئي ڍونگ ڀڪيڙيو اٿس!

پاڻ کي هيئن لڪائجي! پاڻئي ٿوته اسين پلجي وڃون ۽ ڪيس نه سچائو، پر اسان عمر تڏهن ڪٽي گذاري آهي. پر ڪوشش ڪري مٿس ڪو احسان ڪريان. شايد مون بابت چڱي راء ٿئيس. ڪهڙو شڪ، پاڻ به مون وانگي اهڙن ڪمن ۾ چرڪو هجي. (هن ڏي ڦري، وڏي آواز سان) سائين، جي سچي پچي اوهان کي پئسن جي گهرج آهي ته ٻه ٽي ڪيترا به پئسا اوهان کي ڏيئي سگهندس. اسان جو ڪم آهي مسافرن جي مدد ڪرڻ ۽ سکي رکڻ.

مياں صاحب: تڏهن مهرباني ڪري، مون کي به سؤ رپيا اُڌارا ڏيو ته هن پليت نانوائيءَ جو حساب به لاهيان ۽ پيو جيڪي شهر ۾ ڏيٺو-وٺو اٿم سو به لاهيان. منهنجا پئسا به اڄ سڀان ٽپال ۾ اچڻا آهن، پوءِ سون جهڙا، اوهان کي موٽائي ڏيندس.

مختيارڪار: بيشڪ. (کيسي ۾ هٿ وجهي، ٻه نوٽ ڪڍي ٿو) پورن ٻن سون جا نوٽ، مون وٽ موجود آهن. خدا جي قدرت، اڄ پگهار مليم سو ڪٿي ڪوٽ جي کيسي ۾ وڌو هوم، جو وري ڪڍيم به ڪونه. اوهان کي به ڪي عين جو اکيون آهن، جو گهريو به اوترا!

مياں صاحب: (خوش ٿي) گهڻي مهرباني، وڏو احسان. بيشڪ اوهين ڀلامانس آهيو. مسافرن تي احسان ڪندڙ آهيو. ماڻهو حق تي اوهان جي ساراهه ڪندا آهن.

مختيارڪار: (پنهنجي منهن) چڱي ساراهه ڪندا هوندا. ڏٺي اشارا ٿو، پر خدا ڪيو، ٺريو تہ سهي!

ميان صاحب: (نوڪر کي) اي خانو، وڃي هڻ نانوائيءَ يا سندس ماڻهوءَ کي سڏي آءُ. (هو وڃي ٿو. مختيارڪار ۽ زميندار کي، جي اجا بيٺا آهن) پر سائين، اوهين بيٺا ڇو آهيو؟ هيڏي ٿي ويهو. (هنن کي ڪرسين تي ويهڻ لاءِ چوي ٿو.)

مختيارڪار: سلامت هجو! سلامت هجو! اسين بيٺي ٿا نهون. اسان جو ڪم آهي پرن پر بيهڻ. سرڪاري ڪمن ۾ ويهڻ ڪٿي ٿو اچي.

ميان صاحب: نہ نہ، سائين، ويهو ويهو. (زور ڪرين ٿو، ۽ هو وهين ٿا). اوهين بيشڪ چڱا ماڻهو آهيو، پيرن اشرافن تي گهڻي مهرباني ڪندڙ آهيو. معاف ڪجو، پهرين مون پڇائيو تہ مون کي گهڻي نئي ڪٿي.... هٿندؤ.

مختيارڪار: (پنهنجي منهن) هاڻ مون کي ٿورو همت جهلڻ گهرجي. هو پاڻ لڪائڻ ٿو گهري. اسين بہ هيڏي هوڏي جي بڪ شڪ ڪريون، پلي سمجهي تہ اسان اجا نہ سڃاتو اٿس. (وڏي سڏ) هيءُ زميندار ماڻهو آهي (قادربخش ڏي اشارو ڪري)، تنهن کي ساڻ وٺي، آءٌ واءُ سواءُ، رعيت جي اهنج سهنج معلوم ڪرڻ لاءِ گهمڻ نڪتو هوس. اسان جو اهو ڪم آهي. هتي اچي نڪتاسين، جو خبر هئيسون تہ هتي مسافر ايندا آهن، تنهن جي جاچ ڪرڻ لاءِ آيس تہ

انهن جي خدمت برابر ٿئي ٿي يا نہ؛ يا هنن کي پرديسي يا مسافر چاڻي ڪو نگِي يا ستائي تہ نٿو. اوهان کي معلوم هجي تہ آءٌ بين مختيارڪارن وانگي نہ آهيان، جو سچو ڏينهن گهر ۾ ڊنو پيو هجان، ۽ ويٺو چلمون چڪيان ۽ مقدما بہ الي ڪتولي تي هلايان. اسان جا پوڙهيا تہ آهن: ڪندن بندن جي مهل، جو ڪپڙا ڪنجي هاڻ پاڻيءَ ۾ گهڙي پوندا آهيون. اوهين جي هتي رهڻ وارا هجو تہ پاڻهي معلوم ٿئيو.

ميان صاحب: بيشڪ، اوهين چڱا ماڻهو آهيو. آءٌ گهڻو خوش ٿيو آهيان، جو اوهان سان منهنجي هيئن اوچتي ملاقات ٿي ويئي! يقين آهي تہ جي اوهين ايترو احسان نہ ڪريو ها تہ مون کي زياده رهڻو پوي ها. هن نانوائيءَ جا پئسا الاجي ڪيئن ڏيئي سگهان ها!

مختيارڪار: (پنهنجي منهن) وڏو ڏمتر ٿو ڏسجي، ڪسائي ڪيئن نہ ٿو! (وڏي سڏ) سائين، معاف ڪريو تہ هڪڙو عرض ڪريان، پر خير.... اوهين قبول ڪيئن ڪندؤ؟.... آءٌ انهيءَ عزت جي لائق نہ آهيان.

ميان صاحب: چئو سائين، بيشڪ چئو، حجاب نہ ڪريو.

مختيارڪار: هن غلام جي اوطاق پوشيدي جاء آهي، يعني هن جاء کان وري بہ بهتر آهي. اوهين اتي زياده سکيا رهندؤ. بي ادبي معاف ڪجو. آءٌ انهيءَ مهربانيءَ جو لائق ناهيان، پر تڏهين بہ همدذهبيءَ

جي حجت تي عرض ٿو ڪريان. دعوت سُنت آهي، نبين به نہ موٽائي آهي. معاف ڪجو، ڇڙو متان؟

مياں صاحب: (ڪِلِي) ڇڙ جي ڪهڙي ڳالهہ آهي، آءٌ تہ پاڻ گهڻو خوش ٿيندس، اوهان جهڙي سڪر ماڻهوءَ وٽ مهمان ٿيڻ ۾. هتي آءٌ پاڻ ڏکيو ٿيو آهيان: هڪڙو ماني موافق نہ ملي، ٻيو رات جو روشنائي برابر ڪانهي، ٿيون رڏڻ پچائڻ جي بانس پاسي ڪان ٻيٺي اچي، ڇوٿون ڪُت ڇر سمهڻ نتا ڏئن، پنجون...

مختيارڪار: تڏهن سائين، آٿو. (ٿپ ڏيئي اٿي ٿو.) هلي غريبخاني ۾ مڪيا ٿيو. جيڪا خدمت پڇي سگهندي سا ڪندس. اوهين وڏا ماڻهو آهيو. آءٌ غريب آهيان. (آهستو آهستو هن ڪي چوي ٿو) اصل سائين، اسين ڪَتي ماڻهو آهيون، سومرا، پر اسان جي وڏن پاڻ کي قريشي سڏايو، هاڻ اسين بہ قريشي ٿا سڏجون. (وڏو آواز) آءٌ ڪوڙ ڳالهائڻ وارو ماڻهو نہ آهيان، شريعت جو ماڻهو آهيان، حج بہ ڪيو اٿم. الحمدالله، ڪوڙن کي لعنت وجهندو آهيان. سچي ڳالهہ ڪرڻ ۾ ڪهڙي حرڪت آهي؟

مياں صاحب: انهيءَ ۾ ڇا آهي. حسب نسب تي ناهي، اعمالن تي آهي. آءٌ پاڻ ڏُو-رُوئي پسند نہ ڪندو آهيان. صفا دل وارو ماڻهو چڱو، جنهن جي دل ۽ زبان هڪجهڙي هجي. جيڪي اندر ۾ اچي سو هڪدم چئي ڏجي.

(اتي خانو، نانوائيءَ جي نوڪر کي وٺي اچي ٿو)

نانوائيءَ جو نوڪر: سائين، حاضر، ڪھڙو حڪم؟

ميان صاحب: وڃي پنھنجي اُستي کي چئو تہ پئسن جو بل ڏياري موڪل.

نوڪر: سائين، ٻہ پيرا تہ اڳي ٻہ ڏڳھا ڏڳھا بل لکائي آئي ڏنا ھئم.

ميان صاحب: (چڙ ۾) مون کي پيو ڪم ڪونہ ھو چا، جو ويٺو اوھان جو حساب ياد رکان!

مختيارڪار: سائين، انھيءَ جي ڳڻتي نہ ڪريو، آءُ پاڻھي، سانھ ستيءَ سان ھن جو حساب صفا ڪندس ۽ اڳھ پيچي پئسا پھچائي ڏيندس. (نوڪر کي) اي، ٻچل کي چئج تہ آءٌ پاڻھي پوءِ سانس ميان صاحب جو حساب صفا ڪري پئسا ڏيندس. (ميان صاحب کي) ھاڻ سائين، اوھين خير جا آتو. گاڏي تيار آھي: ھلو تہ شھر گھمائي ڏيکاريانوَ ۽ سرڪاري جايون بہ ڏسو تہ ھميشه ھن شھر ۾ ڪھڙي صفائي ٿي رھي ۽ سرڪاري ڪم ڪار ڪھڙو نہ چڱو ٿو ھلي.

ميان صاحب: بھتر. (آتي ڪوٽ ڍڪي ٿو ۽ سنيري ٿو، خانوءَ کي) اي، تون سامان کڻائي مختيارڪار جي جاءِ تي ھل.

مختيارڪار: (نانوائيءَ جي نوڪر کي) اي، تون بہ ميان صاحب جي ماڻھوءَ سان گڏجي سامان مزور ڪان کڻائي اسان جي جاءِ تي ھل. (ھو پيتي ۽ ٿيلھو

۽ هنڌ ڪٿي وڃن ٿا) سائين، هاڻ پهرين شهر منجهان لنگهندا، بازار ڏسندا، پوء اسپتال، اسڪول، ٽپالخانو، مسافرخانو ڏسندا، جيل تي هلنداسين، اتان وري جاء ٿي موٽنداسين.

مياں صاحب: (البت ڊپ ۾) جيل تي هلڻ جو ڪهڙو ضرور آهي؟ قيدين جو هلي منهن ڏسنداسين، تنهن مان ڇا حاصل!

مختيارڪار: خير، جيڪا اوهان جي مرضي (زميندار قادربخش کي پاسي، تي سڏي) اسين گاڏيءَ ۾ چڙهي، آهستو گهمندا اينداسين، تون ڊوڙي اوطاق تي وڃ، وڃي مانيءَ ٽڪيءَ جو بندوبست ڪراء. چوٽون ڏينهن گشت تان ڇيلا ۽ ڪڪڙ گهٽائي آندا هئاسين: ڪي ڪاسائيءَ وٽ آهن ۽ ڪي مائهن جي گهرن ۾. گيهه جو دبو به تازو وڏيري احمدخان موڪليو آهي، سو به رکيو آهي. چانور به عمدا سڱداسي وڏيري الاهي بخش جي ديهه جا رکيل آهن. نائڪ ۽ بورچيءَ کي خبر آهي، تون رڳو وڃي اڳوات تاڪيد ڪرين ته جهٽ ۾ ماني ناهي وٺن.

قادربخش: سائين، دلجاء ڪريو. (نڪري وڃي ٿو. تيستائين ميان صاحب تيار ٿئي ٿو.)

مختيارڪار: سائين، هاڻ هلجي؟

مياں صاحب: بسم الله، تيو اڳ ۾.

مختيارڪار: واه سائين، اها ڪهڙي ڳالهه آهي! سائين اڳي ٿئي.

ميان صاحب: انهيءَ ۾ چا آهي. هلو هلو.

مختيارڪار: نه سائين، اهڙي بي ادبي مون کان ڪانه ٿيندي. (هٿي بيهو ٿو)

ميان صاحب: چڱو سائين، جيڪا اوهان جي مرضي.

(ميان صاحب در مان لنگهي ٿو. پٺيانس مختيارڪار به نڪري وڃي ٿو.)

پردو ڪرڻ

مختيارڪار صاحب جي اوطاق

(خانو ۽ مختيارڪار جو نوڪر احمد ويٺا آهن.)

خانو: توبهه! رڳو ٿيلهو در کان هيستائين آندو اٿم، ته به ڦهر جو بار پٺي لڳو آهي. پلا، خالي پيٽ سان سير به مڻ جي ڏيکاري پيو ڏئي! هاڻ ته ويهي ڪا ساهي کڻون.

احمد: ڪيئن ادا، دفتردار صاحب جلد ايندو؟

خانو: دفتردار صاحب! ڪير؟

احمد: دفتردار صاحب، ڪي ڊپٽي صاحب؟

خانو: آءٌ ته يرُ، تنهنجي دفتر ۽ ڊيپڪيءَ ڪي ڪونه سڃاڻان، الاجي ڪنهن جو ٿو پڇين؟

احمد: چو، تنهنجي رئيس جو ٿو پڇان، تنهنجي ميان صاحب جو؟

خانو: ميان صاحب جو؟ (کلي) دفتردار ۽ ڊپٽي صاحب!

احمد: ڇو، هُو اهو ناهي ڇا؟
خانو: آهي بيشڪ، پر ٻيءَ طرح سان.
احمد: ڪيئن، ڊپٽين ڪان درجي ۾ مٿي آهي ڪي گهٽ؟
خانو: مٿي مٿي! وٽ سائين، ڊپٽين سان ٿو مٽ ڪرينس. تنهنجا ڊپٽي هن ڪان مَٽ پيا مَٽن.
احمد: سچي؟ هوندو! تڏهن ته ههڙي شهر ۾ ڦڙڦوٽ اچي پيئي آهي. سيني کي ساهه مُٺ ۾ آهي!
خانو: پر ٻڌ ادا، مون کي لڳي اٿئي بـڪـ. تنهنجو ٻوڙ پلاءُ الاجي ڪڏهن تيار ٿئي؟ ڪي رڪيل هجيئي ته ڪٽي آءُ ته ٻه-ٽي لقما ته وات ۾ وجهان، من سامت اچي. هن نانوائيءَ جي پاڻ سائي ٿئي، اسان کي پٺي بک ماريو اٿس. ڪاسائي ٻڪري ڪُهندو آهي ته ٻه ڪارائي پياري پوءِ ڪهندو آهي، هن مردود اوتري به مهرباني نٿي ڪئي.
احمد: حاضر ادا، سيڪي آهي. هل ته بورچيخاني ۾ هلون. (اٿي وڃن ٿا. سنت ٿي ميان شرف الدين، مختيارڪار، انسپيڪٽر، چيف ڪنسٽيبل ۽ ٻيا سرڪاري نوڪر ڊنبلو ڪري گهڙي اچن ٿا. سوڙهه ۾ هڪ ٻه ڪِري پوي ٿو، ڪن جي پيرن تي لتون اچن ٿيون. ڪن جي ٽوپي ڪِري ٿي. مختيارڪار پنيان هٽ سان ٻين کي ٻاهر وڃڻ جو اشارو ڏئي ٿو. ٻيا سڀ نڪري وڃن ٿا. ميان صاحب ڪٽ تي ويهي ٿو. مختيارڪار ۽ پوليس انسپيڪٽر ڪرسين تي ويهن ٿا.)

مِيان صاحب: واه جو شهر آهي، واه جي صفائي هئي، رستا آرسيءَ وانگي پئي چمڪيا، جايون چڱيون، بندوبست چڱو. واه جو تماشو ڏنو سين! پين هنڌن تي مون ڪي ڪي به ڪين ڏيکاريائون. رڳو پنهنجي منهن پئي بازاريون گهمياسين.

مختيارڪار: پين تعلقن ۾ سائين، چيا مختيارڪار چيا عملدار، سڀ پنهنجي خوشيءَ ۾ لڳا پيا آهن. پر هن تعلقي ۾ خدا جي مهربانيءَ سان سيڪو عملدار سرڪاري ڪم ۾ چست، چالاڪ ۽ خلق جي خيرخواهيءَ لاءِ ڪوشش ڪندڙ آهي. اهو ئي سبب آهي جو هميشه اهڙو بندوبست چڱو رهندو آيو آهي.

مِيان صاحب: تمام چڱو بندوبست! اسپتال ۾ ڏٺو ته بيمارن جا هنڌ ڪپڙا نه چڱا وڇايا پيا هئا. گلم غاليچا ڪپڙا نه سُٺا پيا هئا. دل پئي چيو ته متن ڪٺي ليٽجي! بيمار به ٻه-ٽي تي ڏٺا.

مختيارڪار: ڏهه-پندرهن هئا، پر سڀ اسان جي ڊاڪٽر چُٽائي ڇڏيا. (پنهنجي منهن) ڪي پاڻهي مئا، ڪي هٿ سان ماريائين. (وڏي سڏ) صفائي جي ڪري بيماري به هن شهر ۾ گهٽ آهي. پيو وري ڊاڪٽر هشيار آهي. نئون امتحان پاس ڪري آيو آهي. بيمار اچا اسپتال ۾ آيو ئي ناهي ته بئي ڏينهن چڱو ڀلو ٿيو، خوشيءَ سان موڪلايو هليو وڃي. اهو سڀ، ڪي هشياري جو نتيجو ۽ ڪي ايمانداريءَ ۽ سچائيءَ جو.

پوليس انسپيڪٽر: (منهن پاسي ڪري) واه جو ايماندار آهي! غريبن ۾ رنن زالن کي به پٺسن ونءِ ڪان سواءِ سرڪاري دوا نہ ڏئي، نہ تہ ٻيهي ٻيهي پلي پاڙ وچين. رکو پاڻيءَ جو پاٽليون پريو منجهس ڪو اٽو وجهيو پيو هلائي. تپ کي به اهو، پيٽ جي سور کي بہ اهو. چڱيون چڱيون دوائون ڪڍيو ڪوٺ پيو پهچائي.

ميان صاحب: هتي شراب جا ڳٽا نہ هوندا؟ مون ڏٺو ٿي ڪونہ. خانصاحب! اوهين ٻراندي ٻراندي ڪونہ رکو؟

مختيارڪار: توبهہ، توبهہ! استغفرالله. سائين، مون کيءادت ناهي. آءٌ حاجي آهيان. انهيءَ حرام شئي سان واهپو نہ رکندو آهيان. خير، دوا درمل ۾ خدا بخشيندو. ڪو اوهان جهڙو معزز مهمان مثبل فرمائيندو ۾ زور ڪندو، يا ڪو گهرو يار صحبت ڪندو، تڏهن سو لاچار سرڪي- بہ ڪٽي وٺبي آهي سا بہ لڪي ڇپي. انهيءَ جي ڪفارت لاءِ بہ پوءِ هڪ- بہ روز رکڻو پوندو آهي؛ ۽ آٺ-ڏهہ نفل پڙهڻا ٿيندا آهن. (ٽڪ اچلائي ٿو) خدا بخشيندو.

ميان صاحب: (کلي) خانصاحب! اهو رستو چڱو آهي. پر آءٌ اهڙو شريعت جو پابنڊائي نہ آهيان. آءٌ مولائي آهيان. دل مُنجهندي آهي تہ بہ-ٽي پُٽ پيي ويندو آهيان. اسان کي بہ خدا بخشيندو.

مختيارڪار: بيشڪ، خدا غفار آهي، جي مثبل

هجي تہ پاڻلي گهرائي ونجي؟

مياں صاحب: خير، جي ملي سگهي تہ بهتر، نہ تہ بس. (مختيارڪار انسپيڪٽر کي اشاري ڪنہ ۾ کي چويس ٿو ۽ انسپيڪٽر نڪري وڃي ٿو.)

مختيارڪار: ڪيئن سائين، اوهين ملڪ گهميا هوندؤ، اسان جو شهر تہ نظر ۾ ئي ڪين هوندو؟

مياں صاحب: خانصاحب! وڏا شهر چڱا بہ آهن، بچڙا بہ آهن. بمبئي، ڪلڪتو، لاهور، دهلي هندستان ۾ چڱا چڱا شهر آهن. سيئي ڏٺل آهن. بعضي ڳوٺ ۾ قلم وهائي وهائي ٿڪبو آهيان تہ هڪڙي نہ ٻي پاسي هواخوريءَ تي نڪري پوندو آهيان، جيئن هاڻ نڪري پيو آهيان. مون کي گهڻن ئي هندين سرڪاري نوڪري آڇيائون، پر مون نہ ورتي. ڪير ٿو چار پئسا وٺي پاڻ کي ڦاسائي؟ وري هينئر خودمختار تہ آهيان.

مختيارڪار: (منهن پاسي ڪري) ڏاڍو پڪو آهي، ڏاڍو پڪو آهي!

مياں صاحب: انهيءَ هوندي بہ وڏن وڏن آفيسرن سان واقفيت آهي. او گورنر ۽ سنڌ جي ڪائونسلرن سميت. هتي جو ڪمشنر صاحب تہ خاص مهربان آهي، جيتوڻيڪ ڪم محرريءَ جو ڪندو آهيان، مگر ايتري هلندي ڏسي، ڪي ڪي "خانصاحب" ۽ "خانبهادر" بہ سڏيندا اٿم. (اوباسي ڏئي ٿو) منهنجا ڪيترا خط اخبارن ۾ ڇپيا آهن. ڇو، پڙهندا نہ هوندؤ؟ منهنجي

قلم کان اوهان جا وڏا وڏا عملدار پيا ڏچندا ڪنبندا آهن. جيترو ڪم منهنجي ڪلڪ ڪندي آهي، اوتري ڪنهن ڪماني يا جنرل جي تلوار به نه ڪندي هوندي. (وري اوباسي ڏئي ٿو.) وڏا وڏا ماڻهو پاڻهي سڏيو انعام اڪرام ڪن ۽ مهمانيون ڏين ۽ سفارشون گهرن. اڄ خيرپور حڪومت جي تعريف، اڄ حيدرآباد دکن جي ڳالهه، هي ڪير ٿو لکي؟ آءٌ ٿو لکان. (وري اوباسي ڏئي ٿو.)

مختياڪار: سائين اوهان کي ننڊ ٿي اچي، حڪم هجي ته ماني رکن نه کائي، بوءِ رات جي لاءِ آرام ڪريو؟

ميان صاحب: آءٌ به چوڻ ۾ هوس. بک به آهي، ننڊ به آهي، اڄ به آهي، سمجهو ٿا نه؟

مختيارڪار: سمجهيم سائين. (نوڪر کي سڏي ٿو.) اي احمد، او احمد. (نوڪر ڊوڙي اچي ٿو، تنهن کي) جلد ماني وڏايو.

احمد: سائين، آءٌ پاڻ خبر ڏيڻ ٿي آيس. ماني وڏائي رکي اٿئون، هلو.

مختيارڪار: (ميان صاحب کي) بسم الله، سائين اُٿو.

ميان صاحب: بسم الله. (ٻئي اُٿي نڪري وڃن ٿا.)

پردو چوٿون

مختيارڪار صاحب جي جاءِ جو ورانڊو

(پوليس انسپيڪٽر، چيف ڪنسٽيبل، ڊاڪٽر، سيڪريٽري، ماستر، زميندار قادربخش ناهه ڏوهه سان

عمدن ڪپڙن ۾ گڏ بيٺا آهن. پوليس وارن کي ڊريس پيل آهي. آهستو پيا ڳالهائين ته اندر ڳالهائڻ نه ٻڌجي. فجر جو وقت آهي.)

پوليس انسپيڪٽر: (سپني کي) گروهه جي واسطي هٿل نه ڪريو، الاجي اچا ستو پيو آهي ڪ اٿيو آهي. خبر ناهي ڪڏهن سلام لاءِ سڏ ٿئي!

چيف ڪنسٽيبل: چون ٿا ڏاڍو چيڙاڪ آهي.

(قادربخش کي) ڪيئن، ميان قادربخش؟

قادربخش: سائين، ماٺ ڪيو ويٺا هجو. نانوائيءَ واري جاءِ ۾ ڪالهه ذري گهٽ مختيارڪار صاحب سان وڙهي ٿي پيو!

اسڪول ماستر: خانصاحب ٿي ڳالهه ڪئي ته ڏاڍي هانديءَ وارو آهي، گورنر ۽ ڪائونسلرن تونٽي واقفيت اٿس. چيائين ٿي هن پاڻ کي گهٽوئي لڪايو ٿي، پر بعضي بعضي سچيون سچيون ڳالهيون واتان نڪري ٿي ويس، جنهنڪري صاف پئي سمجهڻ ۾ آيو ته ڪير آهي.

انسپيڪٽر: (چيف ڪنسٽيبل کي) بوٽ ته ناهي چڙ. ڪرچ به ڏنگي بيٺي اٿيئي، پوري بمهار. چيف ڪنسٽيبل اهي ناهي ٿو. سيڪريٽري ٽوپي پوري پهاري ٿو. ڊاڪٽر رومال سان بوٽ چنڊي ٿو. زميندار ڏاڙهي ناهي ٿو ۽ مڇون وٽي ٿو.

قادر بخش: الاجي هڪڙي ـ هڪڙي کي ڌار سڏيندو يا سپني کي گڏ سڏيندو؟

انسپيڪٽر: پاڻهي خبر پوندي.

چيف ڪنسٽيبل: الاجي ڪهڙا سوال پڇندو؟ اجا به مختيارڪار صاحب اچي پهچي ها ته چڱو هو.

سيڪريٽري: اچهو، مختيارڪار صاحب به اچي ويو. (سيٺي کيس سلام ڪن ٿا.)

مختيارڪار: (انسپيڪٽر کي) هشيار ۽ خبردار رهجو، سيٺي قطار ۾ نهي نڪي بيهو. پهريائين انسپيڪٽر، پوءِ چيف ڪنسٽيبل، تنهن کان پوءِ سيڪريٽري، ڊاڪٽر، اسڪول ماستر، پوسٽ ماستر ۽ سڀ کان پوءِ زميندار قادربخش. آءٌ توهان کي ڏسڻ لاءِ ۽ ٻڌائڻ لاءِ آيو هوس. هاڻ وڃان ٿو، الاجي ڪهڙي ـ ڪهڙي کي گهرائي يا سيٺي کي گڏ؛ جي سيٺي کي گڏي گهرائي ته اوهين سيٺي گڏجي، سلاميءَ تي وڃي بيهجو. متان سڏي وٺي يا گهمڻ نڪري. اهو به تاڪيد ڪيو هئائين ته سيڪو پاڻ سان ڪي پئسا موجود رکي. متان اوچتو ڪٿي گهرجي به وڃن يا ڏيڻا پون، حساب پوءِ پيو صفا ڪبو. مون انهيءَ مهل اوهان ڏي چوائي موڪليو هو. (اتي جاءِ جو در کڙڪي ٿو. سڀ چرڪ پري ڪڙا تي بيهن ٿا. خانو نڪري اچي ٿو، تنهن کي ڏسندي ئي سڀ نئڙي سلام ڪن ٿا.)

خانو: سائين، اوهين سڀ هيڏي هن پاسي تي اچي ويهو. اوهان مان هڪڙو ـ هڪڙو تي، اندراچي، صاحب سان

ملاقات ڪندو. (سڀ هن جي پنيان وڃي، هڪ پاسي تي ٿي بيهن ٿا.)

مياں صاحب: (نوڪر کي وڏي سڏ) خانو، او خانو.

خانو: (ٻاهران) حاضر سائين، آيو سائين.

(ٻاهر سيٺي چون ٿا. آواز ته وڏي ڪڙڪي وارو اٿس. اندر هلي ڏسجي ته ڇاهي!)

مياں صاحب: ڪيتن ماڻهو سيٺي اچي ويا آهن؟

خانو: هائو سائين، حڪم ٿئي ته هڪ-هڪ کي سڏي ونان؟

مياں صاحب: هائو ائين ڪر. (پنهنجي منهن چوي ٿو) راتوڪي مٿيل ڪرڻ ۽ پٽن مٿان پٽ ٻيڻ ڪري مٿو پيو سور ڪري، پانڻجي ته وري سمهي رهجي. پيا وري راتوڪا خمار. هتي جا ماڻهو چڱا ٿا ڏسجن، مختيارڪار سميت. پورڙا آهن تنهن ۾ ته شڪ ڪونهي. هاڻي هڪڙي-هڪڙي سان ملاقات ڪريان. ڏسان ڪهڙي پاڻيءَ ۾ آهن! (هٿ مَلي ٿو) هٿن ۾ خارش ٿي پيئي آهي، چوندا آهن ته ”هٿ خارش ڪن ته ڏن ملي.“ ڏسان! بخت آزمايان! مختياڪار ٻهڙي ته اڳيئي ڪرائي آهي!

(اتي انسپيڪٽر اندر اچي ٿو. ڊپ کان ٽنگون ٽڙڪنس ٿيون. دستور موجب سلام ڪري بيهي رهي ٿو.

انسپيڪٽر: سائين، پوليس انسپيڪٽر جو سلام قبول ٿئي.

مياڻ صاحب: (اتي هٿ ڏئيس ٿو) ويهو سائين، (ڪرسيءَ ڏي اشارو ڪري) خوش آهيو؟

انسپيڪٽر: (ويهي ٿو) سلامت هجو.

ميان صاحب: اوهين پوليس جا انسپيڪٽر آهيو؟

انسپيڪٽر: ائين سائين، ٽي ورهيه ٿيندا جو هتي انهيءَ عهدي تي آهيان.

ميان‌صاحب: گهڻا ڏينهن هڪ هنڌ رهيا آهيو. جيڪڏهن مان فائدو هوندوَ، نه ته جيڪر البت بدليءَ سدليءَ جي ڪوشش ڪريو ها؟

انسپيڪٽر: (پنهنجي منهن، پاسي تي) ضرور خبر پئي اٿس. گُرو ڪري ته سڪ مان وقت ٽري. (وڏي سڏ) سائين، بدلي سرڪار جي وس آهي، اوهان حاڪمن جي وس آهي. چڱيءَ طرح نوڪري پئي ڏني اٿم، مختيارڪار صاحب ڪي به سُڌ آهي. (انسپيڪٽر جي ڪوٽ جي مٿئين کيسي مان نوٽ جي ڪُنڊ پيئي ڏسجي.)

ميان صاحب: اهو کيسي ۾ ڇا اٿوَ، نوٽ ٿو ڏسجي؟ (کلي) پانئجي ٿو ته ڪتان تازو شڪار لڳو اٿوَ؟

انسپيڪٽر: (ڊپ ۾، نوٽ کي اندر ڌڪي) نه سائين، ڏٺي رکي وٺي. برابر اهي نوٽ آهن. اڄ گهٽتي ڪري ساڻ کنيا هئم ته متان سائين گهمڻ نڪري ۽ گهرجي به وڃن. اسان جي مختياڪار صاحب سيٺي کي حڪم ڏيئي ڇڏيو هو، رکو اڄ گهٽتيءَ ڪري.

ميان صاحب: (ڪلي ۾ هٿ ملي) مختيارڪار صاحب اڳ خبردار ۽ پيش بين آهي. هتي جا عملدار خبردار تا ڏسجن، ڏاڍا چالاڪ آهن! ڪيون ڪيون. ته ڏسون ته سهي ته هتي جا نوٽ ڪهڙا ٿيندا آهن!

انسپيڪٽر: (هٿ ڏڪنس ٿا، ٻه نوٽ ڪڍي ڏئي ٿو.) اچي سائين.

ميان صاحب: (نوٽ ڏسي) ٻن سون رپين جا نوٽ آهن! واه واه، اَڌارا ڏيئي سگهندؤ ٿورن ڏينهن تائين؟ جي نه ڏيئي سگهو ته وري ونو.

انسپيڪٽر: بيشڪ رکو، حرڪت ناهي، چو نه ڏيئي سگهندس.

ميان صاحب: مون پنهنجا پئسا هڪڙي ۾ نه ٻيءَ ۾ شئي تي پئي خرچيا آهن، سب ڪپائي ويهي رهيو آهيان. مختيارڪار صاحب کي خبر آهي. تڏهن ته شايد اوهان کي پئسن ڪٺڻ لاءِ چيو اٿس.

انسپيڪٽر: تنهن جو چاهي، تنهن جو چاهي. اهي به اوهان جا احسان، جو مون جهڙي عملدار کان اَڌارو تا ونو. وري ملي پوندا، حرڪت ڪانهي. تورو ماٺ ڪري (پنهنجي منهن) هاڻ پڇجي ته چڱو، وري الاجي چا چا پڇي؟ (اٿي ٿو) سائين، معاف ڪجو. هاڻ رخصت ٿو ونان.

ميان صاحب: اٿين ڪيئن؟ چڱو، ڀلي آيؤ. (اٿي هٿ ڏئيس ٿو.)

انسپيڪٽر: (سلام ڪري وچي ٿو. ويندي پنهنجي منهن چئوي ٿو) هاڻ ملڪ سڄو پنهنجو آهي، ڪَنَ ۾ سندس.

ميان صاحب: (هيڪلو) انسپيڪٽر چڱو ماڻهو آهي. (نوٽ ڪيسي ۾ وجهي ٿو) مزو ٿئي جي پين سان ۾ اهڙا ڪاغذ هجن! (اتي چيف ڪنسٽيبل اندر اچي ٿو ۽ سلام ڪري بيهي ٿو.)

چيف ڪنسٽيبل: سائين، چيف ڪنسٽيبل جو سلام قبول ٿئي.

ميان صاحب: (اٿي هٿ ڏئيس ٿو) سلام، سائين. خوش چڱا ڀلا آهيو؟ ويهو. (هو ويهي ٿو) مون اوهان کي ڪالهه ٽاڻي ۾ ڏٺو هو. تمام چڱو بندوبست هو.

چيف ڪنسٽيبل: حضور جي نوازش آهي. غلام محنت ڪندڙ آهي، پنهنجي ماني حلال ڪري کائيندو آهي. سرڪار جي اقبال سان هتي ڏوهه ٿئي ڪونه، جي ڪو ٿئي ته به ڏوهاري ضرور جهلجي.

ميان صاحب: (کلي) چور نه، ته چاڪي ٿي سهي؟

چيف ڪنسٽيبل: (ڏپ ۾) نه سائين، هتي ائين نه ٿيندو آهي، مختيارڪار صاحب کي روشن آهي. اسان جون ڊائريون گهٽو ڪري خالي پيون آهن، جو ڏوهه گهٽ آهي، ڪي ٻه - ٽي ورق پيل آهن، ٻيو سڀ خير.

ميان صاحب: اها خوشيءَ جي ڳالهه آهي، اها اوهان جي تعريف آهي، گهرجي به ائين.

چيف ڪنسٽيبل: (ٿوري ماٺ ڪان پوءِ) سائين، هاڻ رخصت ملي. (اُٿي ٿو)

مياں صاحب: (اُٿي) چڱو، ڀلي آيؤ. (هن کي هٿ ڏئي ٿو، هو هلي ٿو. وري پٺيانس سڏ ڪري ٿو) مون کي اوهان جو نالو وسري ويو؟

چيف ڪنسٽيبل: سائين، نورنگ خان.

مياں صاحب: هائو هائو، نورنگ خان. مياں نورنگ خان! مون کي هڪڙي ڳالهه چوڻي آهي؟

چيف ڪنسٽيبل: (پنهنجي منهن ڊپ ۾) ياالله، خير ڪجئين. (وڏي سڏ) سائين فرمايو.

مياں صاحب: مون وٽ جيڪي پنهنجا پئسا هئا، سي خرچجي ويا آهن. اوهين ڪو سؤ - ٻن جو بندوبست ڪري سگهندؤ؟ آڌاري طور.

چيف ڪنسٽيبل: چونهءِ سائين، ٿي سگهندو. سؤ رپيو ته مون ساڻ آهي. (کيسي مان نوٽ ڪڍي ٿو) سائين قبول فرمائي. (ڏئي ٿو، مياں صاحب وٺي ٿو.)

مياں صاحب: گهڻي مهرباني، گهڻي مهرباني. آءٌ وري ڪان اڳ اوهان کي پهچائي ڏيندس.

چيف ڪنسٽيبل: حرڪت ڪانهي. (وڃي ٿو.)

مياں صاحب: (هيڪلو، ڪلي) شاباش، شاباش! ڀانئجي ٿو ته هت نوٽ سستا آهن. ڀا الاجي هت ڇاپ ٿيندا آهن، جيڪو ٿو اچي، تنهن جي کيسي ۾ نوٽ! (اتي ميونسپل سيڪريٽري گهڙي اچي ٿو ۽ سلام ڪري ٿو.)

سيڪريٽري: نياز ٿئي.

مين صاحب: سلام سائين. اوهين ڊاڪٽرصاحب آهيو؟

سيڪريٽري: نه، سائين، آءٌ ميونسپل سيڪريٽري آهيان. ڊاڪٽر صاحب مون کان پوءِ ايندو.

مين صاحب: او، سيڪريٽري صاحب! خوش چڱا ڀلا آهيو؟ ويهو. (هو ويهي ٿو) اوهان جو شهر گهمي ڏاڍو خوش ٿيس. پڪ آهي ته اهڙي صفائي ٻئي ڪنهن شهر ۾ ٿوري هوندي. بيشڪ، هتي جا سڀ عملدار جانفشانيءَ سان ڪم ڪن ٿا. اوهان کي آفرين آهي.

سيڪريٽري: سائينجن جي مهرباني آهي. جيڪا محنت پڇي سگهي ٿي، سا ڪجي ٿي. تنهن هوندي به پگهارو ٿورو، ڪٽنب وڏو. گهٽ ڏينهن کان اضافو ڪونه مليو آهي، سائينجن مختيارڪار صاحب کي پارت ڪندا ته اضافو ملي پوندو، جو ميونسپل ڪمشنر سڀ هن جي هٿ ۾ آهن.

مين صاحب: او، بيشڪ اوهان کي اضافو ملڻ گهرجي. آءٌ خانصاحب کي گهڻو تاڪيد ڪندس.

سيڪريٽري: مهرباني سائينجن جي.

مين صاحب: ديوانصاحب! هتي پئسا وياج تي ڪيئن ملندا آهن؟ ملندا آهن يا نه ملندا آهن؟

سيڪريٽري: ڇونه، سائين ملندا آهن. گهرجن ڇا؟

مين صاحب: هائو. مون کي پئسي جي گهرج آهي، جيڪي پئسا هئا، سي کپي ويا آهن، جيسين پيا اچن، تيسين البت گهرجن.

سيڪريٽري: (ڪيسي مان نوٽ ڪڍي) سائين، سٺ مان پورت ٿئي ته حضر آهن. مون به هاندي ڪيسي ۾ وجهي ڪنيا، ڇم متان ڪٿي گهرجي وڃن. سائن بيشڪ پنهنجي ڪم لڳاء، پوء ملي پوندا، حرڪت ڪانهي.

ميان صاحب: مهرباني اوهان جي، ديوانصاحب! (نوٽ وٺي ٿو) آءُ خوش ٿيو آهياز.

سيڪريٽري: (ٿورو ماٺ ڪري) سائين، هاڻ رخصت ٿئي؟

ميان صاحب: (اٿي) ڀلي آيؤ، ڀلي آيؤ. (سيڪريٽري نڪري وڃي ٿو. ميان صاحب هيڪلو، ڪلي) منهنجي ڳالهه برابر آهي، هتي پانئجي ٿو ته نوٽن جو مينهن وسندو آهي. نوٽ به سڀ نوان نوان آهن! اهڙو دستو پَن جو ملي ته ڪٿي هڪڙو ڪتاب جلد ٻڌايان! (اتي ڊاڪٽر لنگهي اچي ٿو، تنهن ڪي ڏسي) او، ڊاڪٽر صاحب، ڊاڪٽر صاحب.

ڊاڪٽر! سلام سائين. (سلام ڪري ٿو).

ميان صاحب: ويهو، ڊاڪٽر صاحب! (هو ويهي ٿو) سڀ ڪان وڌيڪ اوهان جي اسپتال مون ڪي وڻي ۽ خصوصاً جيڪي هنڌ وڇايا پيا هئا! مختيارڪار صاحب به اوهان جي گهڻي تعريف ٿي ڪئي.

ڊاڪٽر: صاحبهادر جن جي مهرباني. جيڪي ٿي سگهي ٿو، سو ماڻهن جي فائدي لاء ڪجي ٿو.

ميان صاحب: ڪرڻ به ائين گهرجي. (ٿورو ماٺ

ٿئي ٿي) ڊاڪٽر صاحب، اوهان کي پڳهار پورو پنو ملندو هوندو، نه ته جيڪر اوهان کي ڪن پئسن اڌارن ڏيڻ لاءِ چوان؟ (ڪلي) گهر ج به هڪڙي بيماري آهي، وڏو مرض آهي، اوهان وٽ ضرور انهيءَ جي دوا هوندي؟

ڊاڪٽر: سائين، بيشڪ، پڳهار پورو پنو آهي، باقي اڌارن پئسن جو بندوبست مختيارڪار صاحب معرفت ٿي پوندو.

ميان صاحب: البت انهيءَ ڪان ٿي سگهندو، جي ان کي چوان، پر مون اوهان ڪان ٿي پڇيو؟

ڊاڪٽر: في الحال ته سائين، مون وٽ چاليهن-پنجاهن رپين جا نوٽ آهن، جي گهرجن ته حاضر آهن؟

ميان صاحب: گهرجن ته گهڻا، ليڪن في الحال اهي به چڱا. (ڊاڪٽر اٿي، ڏهين-ڏهين رپين وارا پنج نوٽ ڏئي ٿو. ميان صاحب وٺي ٿو) اڌارا سمجهجو. اميد آهي ته اتيئي هوندي، آءٌ اوهان کي موٽائي ڏيندس.

ڊاڪٽر: نه سائين، حرڪت ڪانهي. اهي به سرڪار جا ڏنل، اوهان جا ڏنل آهن.

ميان صاحب: سلامت هجو. (ماٺ ٿئي ٿي) اڇا ٻاهر ڪي ٻيا به ملاقاتي آهن؟

ڊاڪٽر: هائو سائين، ٻه-ٽي چڱا آهن. (ٿورو بس ڪري) هاڻ سائين، اجازت ٿئي. (اٿي ٿو)

ميان صاحب: چڱو، ڊاڪٽر صاحب! اوهان جي مهرباني. (اٿي هٿ ڏئيس ٿو، هو وڃي ٿو. ميان صاحب

هيڪلو، نوٽ ڏسي) ويهه ۽ ويهه چاليهه ۽ ڏهه= پنجاهه.

(نوٽ ڪيسي ۾ وجهي) سي وري به نوٽ! آڻ نوٽ، آڻ نوٽ! (اتي اسڪول ماستر اچي ٿو.)

مياں صاحب: اچو، ماستر صاحب. (اشي هن کي هٿ ڏئي ٿو) ويهو. (ماستر ويهي ٿو) ڪالهه اوهان جي اسڪول ۾ ته ماڪوڙين وانگي ڇوڪرا هئا؟ انصاف اوهان جا جو انهيءَ ڪتڪ سان ٿا گذاريو!

ماستر: بس سائين، لاچار پيو مٿو مارجي.

مياں صاحب: ڇوڪرين بو ڪريو ن اوهان وٽ ڪين پڙهن؟ ڪن اسڪولن ۾ پڙهنديون به آهن؟

ماستر: سائين، زنانن اسڪولن ۾ پڙهنديون آهن؛ پيون خانگي مڪتبن ۾ يا مسيتن ۾ پڙهنديون آهن؛ سرڪاري اسڪولن ۾ ڪين پڙهن.

مياں صاحب: مون پانئيو ته هتي به پڙهنديون آهن. وڏين وڏين ڇوڪرين کي سبق ڏيڻ به هڪڙي فرحت آهي. مون کي پيو ڪم نه هجي ته جيڪر آءٌ ڇوڪرين جو مڪتب کولي ويهي رهان. (ٿورو بس ڪري) پر ماستر صاحب! ڪي پئسا ساڻ اٿو؟ ضرور هوندو. مون کي خبر آهي ته هتي جا سڀ عملدار اگهه ڳڻتيءَ وارا آهن. مختيارڪار صاحب چڱو ماڻهو آهي. سيني کي تاڪيد ڪري ڇڏيو اٿس، آهي نه؟

ماستر: (ڪلي) سائين، پنج-ڏهه رپيا آهن. (ڪڍي ٿو)

مياں صاحب: بس، پنج، ڏهه! نهو اوهان ڀڏو هوندو تہ مون کي پئسي جي گهرج آهي. جيسين منهنجا پئسا اچن، تيسين اڌارن وٺڻ ۾ شرم ڪونهي؟

ماستر: (هٿ ڊگهو ڪري ڏئي ٿو) سائين، جيڪي آهن، سي حاضر آهن. ڏهه رپيا آهن.

مياں صاحب: چڱو حرڪت ڪانهي، في الحال ڪم اچي ويندا. انشاءالله، موٽي اوهان کي ملندا. (کلي) اوهين چوڪرن جي پيئڻ کان "جُماڳي" وٺندا هوندؤ پر اسين مسافر وري اوهان آخوندن کان جُماڳي وٺندا آهيون.

ماستر: (کلي) بيشڪ سائين، اوهان جو اسان سيني تي احسان آهي. (ٽورو ماٺ ڪري، اٿي ٿو) سائين، هاڻ وڃڻ جي اجازت آهي؟

مياں صاحب: چڱو ماستر صاحب، ڀلي آيؤ. قسمت آهي تہ وري ملنداسين. (ماستر وڃي ٿو. مياں صاحب هيڪلو) ڪاغذ وٺي وٺي ٿڪجي پيو هوس. مس مس چانديءَ منهن ڏيکاريو. نهيو، تماڪ يا شراب يا ڪباب تي پوندو (اٿي پوسٽ ماستر اچي ٿو ۽ سلام ڪري ٿو.)

مياں صاحب: اچو سائين، اوهين ڪهڙي عهدي تي آهيو؟

پوسٽ ماستر: آءٌ سائين، پوسٽ ماستر آهيان.

مياں صاحب: هائو، پوسٽ ماستر صاحب، خوش آهيو؟ (هو ويهي ٿو) هتي ڀلو ڪم تہ ڪونہ هوندو؟

پوسٽ ماستر: سائين، ڪم پورو پنو آهي. ڪڏهن گهٽو آهي، ڪڏهن ٿورو.

ميان صاحب: مني آرڊر ۽ سيونگ بئنڪ جو ڪم ٿورو ڪ گهٽو؟

پوسٽ ماستر: اهو البت گهٽو آهي: هتي ڪامورا به آهن، جن جا ٻار ٻچا ڳوٺ آهن، تن ڏي پئسا موڪليندا آهن. ٻيو، هتي البت شاهوڪار به رهن ٿا. آن جو گهڻو واپار هلندڙ آهي. ڏيساور سان واپار هلندو آهي.

ميان صاحب: اها چڱي ڳالهه ٻڌايو . منهنجا ڪي مني آرڊر يا رجسٽر خط اوهان وٽ آيا ته ڪين؟ ڏسو متان اوهان جي آفيس ۾ رجسٽرن مان ڪاغذ ڪڍن، هوندا نوٽ.

پوسٽ ماستر: سائين اهڙي ڳالهه هتي نه ٿيندي. اچا ته اهي ڪين آيا آهن.

ميان صاحب: اڇٽا آهن، جلد اچن ته چڱو، مون کي آنن- ڏهن سوَن رپين جي گهرج آهي، اچي وڃن ته چڱو. پر اوهان وٽ ڪي گڏ ٿيا هجن ته مون کي ڏيئي سگهندؤ؟ پوءِ اچ-سيان مون وارا پئسا اچنيءَ ته اهي لاهي، باقي مون ڏي موڪلجو.

پوسٽ ماستر: (البت خيال ڪري ٿو) سائين، ايترا ته ڪين هوندا، باقي هڪ سؤ جا، سي نوٽ مون مان آهن. هيڏي اچڻ مهل مني آرڊر ٿيڻ لاءِ پن- چئن ماڻهن ڪان مليا هئا. هتن ڪي رسيد ڏيئي

هيڏي سائينءَ جي سلام تي هليو آيس، ٻئي ڪنهن نه ڪيم، اهي حاضر آهن. (ڪيسي مان ڪڍي ٿو.)

مياں صاحب: هڪ سؤ؟ چڱو هڪ ڏي سؤ، باقي لاءِ ٻئي هفتي بندوبست ڪندس. (نوٽ وٺي ٿو.) اڄ يا سڀاڻي منهنجا پئسا اچڻو ته اهي ڪڍي، باقي مون ڏي موڪلي ڏجو. ٻه-چار مني آرڊر ۽ رجسٽر ايندو. ميان شرف الدين جي نالي هوندا — منهنجو نالو ته ٻڌو هوندو؟

پوسٽ ماسٽر: چڱو سائين، حرڪت ڪانهي. (ٿورو بس ڪري) سائين، ٻي ڪا خدمت؟

ميان صاحب: ٻيو خير آهي، پوسٽ ماسٽر صاحب. (پوسٽ ماسٽر وڃي ٿو. پاڻ هيڪلو چوي ٿو نوٽ، نوٽ، نوٽ! الاجي باقي ڪيترا ماڻهو آهن. اتي قادر بخش زميندار اچي ٿو ۽ نئڙي سلام ڪري ٿو.)

ميان صاحب: اچو وڏيرا صاحب، پاڻ ته ڪالهه به گڏيا هئاسين، خوش چڱا ڀلا آهيو؟

زميندار: حضور جن جو خير هجي، اسين سڀ حضور جي اقبال کي دعا پيا ڪريون.

ميان صاحب: ڪيئن، ڪا خبرچار، ڪو ڪم ڪار؟

زميندار: حضور م لڪ ڪمن جا آهن، چو نه هوندا! رڳو مختيارڪار صاحب کي پارت ڪندا ته هزار جريبن جي درخواست ڏني اٿم، سو مهرباني ڪري بنا حق قبضي مون کي ڏين. ديهه جو وڏو زميندار

آهيان، پيو منهنجي پٽ کي ڪرسي به ملي ۽ ليسن بندوق ۽ ترار جو به ملي.

مياں صاحب: اوـــ انهيءَ ۾ ڇا آهي. زمين تـہ اوهان جي زمين سان لاڳو هوندي، اوهان جي مهاڳ ۾ آهي ڪِ بين جي؟

زميندار: سائين، بنهہ منهنجي زمين سان لڳ آهي. اصل ۾ اها اسانجن وڏن جي هئي. (ميز تي آگر سان ليڪا ڪڍي ڏيکاري ٿو) هيءَ آهـــي منهنجي ڪاتي زمين ۽ هيءَ آهي اها مهاڳ واري زمين.

ميان صاحب: ٺهو، بيشڪ اوهان جو حق آهي! آءٌ مختيارڪار صاحب کي چڱي طرح سمجهائيندس. ضرور اوهان کي ملندي، ڪرسي ۽ ليسن جو بہ بندوبست ڪندس. (ٿورو ماٺ ڪري) پر وڏيرا! ڪو هزار ڪن رپيا اُڌارا اوهان جي معرفت ملي سگهندا؟ اسان جي خرچ جا پئسا کٽي ويا آهن، ڏينهن ـ ٻن ۾ ايندا، پوءِ پهچائي ڏبا.

زميندار: قربان ٿيان، ملي سگهندا، بندوبست ڪبو تہ.

ميان صاحب: ساڻ ڪين اٿوَ، ڪيترا ساڻ اٿوَ؟

زميندار: سائين، ساڻ تہ پئسو ڪونهي. باقي اڄ شام تائين ججها ٿي پوندا.

ميان صاحب: او ـــ بيشڪ ٿي پوندا. پلا، اها هٿ ۾ چاچي منڊي اٿوَ؟ ڏسجي تہ سوني ٿي، هيرو آهي

يا پڪراج؟ (زميندار لاهي ڏيکاري ٿو) واه جي منڊي آهي! هتي چڱيون منڊيون ٿا ناهين!

زميندار: حضور جي ملڪ آهي. حضور پلي پاڻ وٽ رکي. حضور جن ڏهاڙي اسان وٽ ٿا اچن.

ميان صاحب: گهڻي مهرباني، گهڻي مهرباني. (منڊي چيچ ۾ وجهي ٿو.) مئي اوهان جي نشاني مون وٽ رهندي، آءٌ اوهان کي ياد پيو ڪندس. تڏهن هاڻ، هُن پئسن جو بندوبست ڪونه ڪجو.

زميندار: جيڪا سائينءَ جي مرضي، (ٿورو ماٺ ڪري) ٻي ڪا ڪار خدمت؟

ميان صاحب: ٻيو سڀ خير آهي. شاباس، جس هجيوَ. (زميندار وڃي ٿو. هيڪلو ٿو) واه، نوٽَ به آيا — چاندي به آئي — سون به آيو — جواهر به آيو، هرقسم جي دولت موجود. (مٺ مَلي ٿو) ٻيو ڪونهي. هتي چڱا ماڻهو آهن. پئسي وارا به ٿا ڏسجن. مون کي پرندي شڪ پيو هو ته مون کي ڪو وڏو سرڪاري آفيسر ٿا سمجهن، الاجي ڊپٽي ڪليڪٽر ڪ ڊپٽي ڪمشنر! ڪيئن نه ٿي نوڙي سلام پئي ڪيائون! آهن بيشڪ پورڙا — مٺ جا موڙها، گيه جا گهوڙها. هاڻ ڏسان ته ڇا ٿو گذرڻ آهي. (کيسي مان نوٽ ڪڍي، ڳڻي ٿو.) ٻه سؤ مختيارڪ وارا ڪالهوڪا، ٻه سؤ انسپيڪٽر جا، سي چار سؤ. سؤ چيف ڪانسٽيبل جو ۽ سٺ سيڪريٽريءَ جا، پنج سؤ سٺ. پنجاهه ڊاڪٽر جا ڏهه ويچاري اسڪول

ماستر جا، ست سؤ ويهه، تنهن سان سوني منڊي! ججهو ٿيو، ججهو ٿيو! هاڻ پلي پناڻ مون ڪان ڪٽي وڃي، ڪن به سندس. واه جا ماڻهو آهن، مزي جهڙا مرون آهن! سيٺي جو آءٌ وڏو بيان لکي ٿو موڪليان، پلي ته ڪي پڙهي ڪلن. (اٿي مس، قلم ۽ ڪاغذ کڻي، ويهي خط لکي ٿو. خط لکندي، سندس نوڪرخانو اچي ڪنڌ ۾ بيهي ٿو، تنهن کي ڏسي، ڪيئن خانو، تون سکيو ته آهين؟

خانو: سائين، اوهان سکيا ته آءٌ سکيو. (کلي) سڀ فرحتون آهن: مانيون ڏيو ٿي، خرچيون بسيار، مان گهٽو ۽ سيڪي موجود.

خانو: سائين، اوهين به اج چهرا ٿا ڏسجو؟

ميان صاحب: (لکي ۽ پيو، کلي)، مات ڪيو وينو هج، خدا مشڪل کٽي آسان ڪيو.

خانو: سائين، اچا گهڻا ماڻهو ايندا، پيا پڇائين، مڙئي ايندا. پر سائين، جيئن اڳيرو نڪرجي، تيئن چڱو، متان تپڙ ظاهر ٿي پون.

ميان صاحب: دلجاء ڪر. چڱو بندوبست ڪنداسين.

(اٿي خط لکي بس ڪري ٿو ۽ لفافو بند ڪري مٿس لکي ٿو. پوء خانوء کي) هان، هيءُ خط کڻي وڃي ٽپال ۾ وجهه. پوء مختيارڪار صاحب جي ماڻهن کي حڪم وڃي ڏج ته اسان جي لاء به مهري آڻ تيار ڪن. اسين ذري کان پوء هتان نڪرنداسين. اسٽيشن تي اسان کي چڙي ايندا. منجهند واري گاڏيءَ

۾ ضرور ويندا سين. (خانو خطوڻي نڪري وڃي ٿو. اتي ٻاهران ماڻهن جو ڳالهاءُ ٻڌڻ ۾ اچي ٿو. خانو سگهوئي وري اندر اچي ٿو.)

خانو: سائين شهر جي پئنچات آئي آهي. وڏو تالهه مٿي تي اٿن.

ميان صاحب: تڏهن وري اهي اچي مٿو کائيندا. انهن مان ڪي ڪجهه ملندو يا نه؟ سڏين ته ٻنهي پير روانو ڪريان. (پاڻ اتي ميز وٽ در جي سامهون ويهي رهي ٿو. خانو ٻاهر وڃي ٿو. پنج- آٺ واڻيا اٿا. هڪڙي کي تالهه مصريءَ جو آهي، جو ڪپڙي سان ڍڪي زمين تي رکي ٿو. انهن سان گڏ ٻه- چار راڄ جا مسلمان به آهن. سڀئي سلام ڪن ٿا.)

ميان صاحب: ڪيئن ڀائي، ڇا خبر آهي؟ هيترو گوڙ ڪري هليا آهيو.

هڪ واڻيو: حجور، اسان سان جلم آهي. هجور ماءُ- پيءُ آهي. اسان جو انصاف ٿئي. جي مرجي حجبو ته ويهاريو، نه ته لڏي وڃون.

ٻيو واڻيو: حجور، اسان سان جٺ، آهي. سڀ جي اسان تي ڏنڪ نالت پئي پري. 'ٻڌي ٻيڙيءَ ۾ واڻيو ڳوڙو.' چوڌاري ڦرمار پئي پوي.

ٽيون واڻيو: حجور، پيءُ- ماءُ آهـي. دانهن نيٺ سرڪار کي ڏينداسين، ٻيو ڪنهن کي ڏينداسين! 'ڇڪ مڇهندي آهي ته سچ ڏي ڏسبو آهي.'

ميان صاحب: ڇو ڀائي، ٻيو ته خير آهي؟

هڪڙو واٽيو: سائين ڪم ڪونهي، اسان ڪي ڪاردار ڦري چٽ ڪري ڇڏيو آهي.

ٻيو واٽيو: رڳو ڪاردار تو چوين؟ ڇا انسپيڪرڻ، ڇا صوبيدار، ڇا ٽپال ماستر، ڇا داختر ڇا ٻيا سڀني جَلم مچائي ڏنو آهي. اسان جو ڪانو ڪراب ڪري ڇڏيو اٿن. سنجهه صبح موچڙن جي منهن ۾ آهيون: اڄ هي ڏيو، اڄ هو ڏيو. مَلڪن ۾ هڪڙي ٽئڪس ٻڌجي، اسان تي ڏهاڙي نيون نيون ٽئڪسون پيون پون. ڏهاڙي چندا پيا ڙا ٽين.

ٽيون واٽيو: سائين، شڪر جو هتي جج ڪونهي، نه ته اهو به هنن جي سنگت ۾ اهڙو هجي ها ۽ اسان جون دعوائون ئي بوڙي ڏئي ها، جيئن پاسي واري پا ڳي ۾ ٻڌجي ٿو ته پيو ٿئي!

چوٿون واٽيو: سائين، هتي جي ڪامورن جي ڪهڙي ڳالهه ڪريون: ڳاهه ٻاهران اچي، ڪانيون به ٻاهران اچن، ڳيهه ٻاهران اچي، چاڙر ٻاهران اچن، چيلا ٻاهران اچن، سيڪي ٻاهران اچي، هڪڙن جا اُٺ، ٻين جا گهوڙا، ٽين جون ڳئون. مرڳو سندن گهر ۾ تيل به ميونسپالٽيءَ جو پري! تنهن ڪان سواءِ، شل ڪو معاملو نه اچي، نه ته فريادي به ڦرجي، جوابدار به ڦرجي ۽ شاهد ويچارا به ڦرجن؛ نه ته ماڻ- پيڻ تي ته ڳاريون جهليو وڃن.

پهريون واٽيو: وري سائين، آئي ڪا مقدمي ۾ سهڻي جال (زال) ته مقدمو ويندو اِنگهندو. نيٺ، جڏهن

مطلب ٿئين، تڏهن جند ڇٽي؛ ڪر ڪو وڪيل ته مقدمي هلائڻ لاءِ حاجري رکن تعلقي جي ٻيءَ ڪُنڊ تي ته پلي رلي مرن؛ جي اچي پهچن، ته به حاجري پئي هنڌ تي. (مٿو پٽي ٿو) اسان سان جلم آهي. اسين واٺيا آهيون، آجهو، هو مسلمان ويٺا آهن.

پيو واڻيو: پيو سائين، ڏاڙهيءَ پٽ پئي پوي؛ ڇيو نه ميچ ته موچڙو پيو ڦهڪو ڪري. انهن ڪامورن کي ڏسي، سندن منشي، سندن پٽيوالا، سندن نفر رڻ باريو ڏين.

ٽيون واڻيو: انهيءَ کان ميرن جي صاحبي وري به چڱي.

هڪڙو مسلمان: سائين، ورهيه ٿي ويا آهن ته بدلي به ڪانه ٿي ٿئي، جهان جون پيون بدليون ٿين، هنن کي اسان جو تعلقو الاجي ڪيئي ۾ مليو آهي، ڪي ڏاج ۾!

ٻيو مسلمان: بدلي ڇو ڪرائين، مهني-ٽي سڀ گشت جو مينهن ڪري، پڳا پيٺا آهن. ڪير ٿو ڏسي، ڪير ٿو وائسي.

ٽيون مسلمان: سائين، تنهن ڏينهن، ڪاردار منهنجي زال کي صوبيدار کان مار ڏياري اٿس؛ چوٽيءَ کان وٺي ماٺهن جي اڳيان گهلايو اٿس.

ميان صاحب: اوهين منهنجو مغز کائي ويؤ. ڇو ٿا مختيارڪار جي گلا ڪريو، هُو حاجي، نمازي چڱو مڙس، ڇو ٿا هن جي گلا ڪريو؟

ٻهريون مسلمان: چڱو حاجي آهي، چڱو نمازي آهي. (کلي) سائين، آءٌ ايمان جي ڳالهه ڪريان ٿو انهيءَ ڏينهن زمين جي معاملي ۾ ڏنم ته منهنجو حق ٿو ٻوڙي، تڏهن سندس نوڪر جي صلاح تي، صبح جو سوير وٽس لنگهي ويس. نماز ويٺي پڙهيائين. مون به سؤ رپئي جو نوٽ وٽي رکيو هو، جو سندس نوڪر چيو ته وٺندو ٿي نوٽ آهي ۽ سؤ رپئي کان گهٽ به نه وٺندو آهي. کيس مصلي تي ويٺل ڏسي، آءٌ موٽيو ٿي ويس. نوٽ هٿ ۾ هئم، سو ڏسي، هٿ سان جهليائين. وظيفو ٿي پڙهيائين، تنهنڪري ڳالهايائين ڪين. مصلي جي ڪُنڊ کڻي "هُون هُون" ڪري، اشارو ڏنائين ته هتي رکي وڃ. ياڻيائين ته هتان آيل شڪار نه موٽي وڃي. آءٌ مصلي هيٺ نوٽ رکي هليو ويس. تڏهن مس منهنجي زمين بچي، نه ته ملي ها ٻئي کي. چڱو نمازي آهي!

مياں صاحب: هاڻ بس ڪريو، گهڻو ڳالهايو، مون سمجهيو. مختيارڪار ڪو نالائق ٿو ڏسجي. ماڻهن ويچارن کي ڏاڍو آزاريو اٿس. دلجاءِ ڪريو، هن جي جلد بدلي ٿيندي، يا ڏنڊ پوندس، يا موقوف ٿيندو يا قيد ۾ پوندو.

ٻـ ٿي واڻيا گڏ: شل ائين ٿيندو، شل نڪري ويندو.

ٻـ ٿي مسلمان گڏ: خدا ڪري ته جلد وڃي، ملتان وڃڻ کان اڳ اسان کي قيد ۾ موڪلي.

مياں صاحب: هاڻي لاهيو گوڙ، وڃو، وڃو.

هڪ واڻيو: سائين، هيءَ مصري پٽنچن جي....
مياں‌صاحب: مون کي ڪاني گهرجي، آءٌ رشوت ڪين وٺندو آهيان، ڪٿو، ڪٿو.

ٻيو واڻيو: سائين، اسان جي رسم آهي، اسان جو دستور آهي. اها رشوت ناهي، حاڪم کي مانُ ڏيڻو آهي.

مياں‌صاحب: مون کي مصري ڪاني گهرجي، ڪو روڪ پئسو هجيو ته ڪٿي آنهيءَ جي بدران ڏيو. آءٌ اڄ وڃڻو آهيان، مصريءَ جي ڳنڍ ٻڌي ته ڪين ڪٽندس؟

ٽيون واڻيو: صاحب سچ ٿو چوي. پائي، ڪيڏو جيڪي اٿوَ؟ (رپيا گڏ ڪري ٿو. ڪو ٻه، ڪو چار ڏئي ٿو. سڀ چاليهه رپيا گڏ ٿين ٿا). سائين هتي ته چاليهه رپيا گڏ ٿيا، حاضر آهن.

ميان صاحب: چڱو، جيڪي ٿيو. (وٺي ٿو) هاڻي اوهان کي موڪل. جي مصري موٽائي نيندي ٻار لڳيوُ ته ٻاهر منهنجي نوڪر کي ڪٿي ڏجو. (اتي نوڪر خانو اندر اچي ٿو.)

خانو: سائين، ٻاهر پنج-ڏهه ماڻهو ڪاغذ هٿن ۾ کنيو بيٺا آهن. چون ٿا ته عريضيون آهن، فرياد ڪن.

ميان صاحب: ڪيڏين، خدا جي واسطي. نه ته وڃي عريضيون گڏ ڪري، مون کي آڻي ڏي ۽ ڪين چؤ ته پاڻهي جاچ ٿيندي، پوءِ ڏڪي ڪيڏين،

مون کي ڪپائين نہ. (نوڪر ٻاهر وڃي، عريضيون ګڏ ڪري آڻي ڏئي ٿو. پوءِ واڻين کي چوي ٿو)

خانو: هيڏي ٻائي، هيڏي اچو تہ ڳالهہ لاهي ڏيانوَ. (هنن کان ڳالهہ وٺي وڃي ٿو. سڀ ٻاهر نڪري وڃن ٿا.)

ميان صاحب: (اڪيلو) توبهہ، ڀتو ڏي ڪاٿي وياه وري ٻي جماعت ٿي آئي. ڪيتري نہ دانهن آهي هتي جي ڪامورن تي! مون ڀانئيو ٿي تہ چڱا ماڻس آهن، پر وڃي ڪڏ ۾ پون، منهنجو ڇا، ڪتن جا ڏند، ګڏهہ جو ماس، پاڻهي پيا ڀڃيندا ۽ ڪائيندا. "

(عريضيون ڦاڙي اڇلائي ٿو.) ويچارا ڀانئين ٿا تہ ڪو گورنر يا ڪمشنر اچي لٿو آهي. مون کي حيرت آهي تہ انهن جا بالا آفيسر هن پاسي ڪين ايندا آهن ڪيئن؟ جو هھڙي واويلا هتي ورهين کان هلندي پئي آئي آهي! (ٿورو ماٺ ڪري تہ مختيار ڪار ٽڪڙو ٽڪڙو سهڪندو اندر اچي ٿو. گيڙ بہ چڙهيا پيا اٿس.)

مختيارڪار: سائين، مٿان انهن ڪوڙن جي ڳالهہ تي لڳا آهيو. مون کي پنهنجي خدا جو قسم آهي، ڪلمو شاهد آهي تہ مون هنن کي ڪي بہ ڪين ڪيو آهي. ناحق مون تي دانهون ٿا ڪن. اهي فسادي آهن. (هيڏي هوڏي ڏسي، ڀتڪو لاهي، ميان صاحب جي پيرن تي ڪري پوي ٿو) سائين منهنجي آبروءِ ڏي ڏسي، منهنجو پردو رکي.

ميان صاحب: (ٻاهن ڪان وٺي اتاريس تو) ھي ڇا، ھي ڇا؟ آئون، ’پٽڪو ڏکيو. ھُتي ويھو. (مختياڪار پٽڪو ڏکي، وڃي ڪرسيءَ تي ويھي ٿو).

مختيارڪار: ھنن ڪافرن ۽ ھنن لچن جي چئي تي مون کي نقصان نہ پھچائجو. منھنجي پينشن ويجھي آھي. پچاڙيءَ ۾ منھنجي آبروءَ کي ٽڪو نہ لڳي. سائين چڱيءَ طرح تعلقي ۾ پڇا ڪري. رئون زالون بہ چونديون، تہ آءٌ خدا ترس آھيان. ڪڏھن وقت بہ نماز جو نہ گسايان، ھميشه تسبيح منھنجي ھٿ ۾. متان رنن جون ڳالھيون اوھان کي ھدايون ھجنن، سو سائين خيال ڪري، مون کي ٽي گھر آھن، جن مان چار پٽ، ٽي نياڻيون اٿم. پيو ڇا گھرجيم؟ ھتي سالُ ناھن تہ حرڪت ڪانھي، اوير سوير موڪل وٺي ڳوٺان ٿي ايندو آھيان. پوءِ ڀلا اھڙو ڪارو منھن ڪيئن ڪندس؟ رشوت جو بہ ڪوڙ اٿو! ڪوڏي بہ حرام آھي. ’ھندو کي ڳانءِ، مسلمان کي سوئر.‘ ھتي جي ماڻھن جي سائين کي خبر ناھي، جيڪو نئون حاڪم ڏسن، تنھن وٽ دانھين ٿيندا آھن. جي ماڻھن جي چئي اسان ڪامورن جي بيعزتي ٿيندي يا بدلي ٿيندي تہ سرڪاري ڪم ڪيئن ھلندو؟ جيڪو ڪامورو ايندو، تنھن تي پڪاري ٿيا بيٺا ھوندا. سائين پوريءَ طرح پڇا ڪري، پوءِ جيڪي وڻيو، سو ڪريو.

ميان صاحب: اوھين سچا ھوندؤ ۽ ھو ڪوڙا

هوندا، پر هو به ڪٿي ٿوري ڪي گهٽو ڪندا هوندا؛ 'تيليءَ مان بنائي ٿنپ ڪندا هوندا'؟ ڏيان ڪريو ايترو رنج ڪڻ به چڱو ناهي. سرڪاري عملدار هڪڙا پين جي مٿان آهن، متان اهڙيون دانهون پڌي ڪو نقصان نه پهچائينو.

مختيارڪار: سائين اهو بيشڪ آهي، اوهين پردو رکندؤ. اوهين سا چڱي رپورٽ لکو، باقي پين جي اسان ڪي پرواهه به ڪانهي. (اتي خانو اندر اچي ٿو.)

خانو: سائين، مختيارڪار صاحب جي ماڻهن آٽ تيار ڪري بيهاريا آهن. هاڻ خانصاحب پاڻ به آيو آهي.

ميان صاحب: چڱو، تڏهن سامان ڪٿي بڌ ۽ تيار ٿيءُ. (هو نڪري وڃي ٿو.)

مختيارڪار: تڏهن سائين، سچي پچي اوهين سنبرو ٿا؟

ميان صاحب: هائو، آءٌ رڳو اوهان جي اچڻ تائين سيڙيل هوس. مون ڪي منجهند واري گاڏيءَ ۾ ضرور وڃڻو آهي. اسٽيشن به ڦهر جو پنڌ آهي، جڏهن ڪ پهچجي! سويرو وڃون ته چڱو آهي، انشاء الله ٻئي- ٽئي ڏينهن وري ايندس. وري اچي به- چار ڏينهن رهندس.

مختيارڪار: سائين ٻي- ٽي ڏينهن هاڻي به ٽڪو ها ته اسان ڪي خدمت ڪرڻ جو وجهي. ملي ها اسان سائينءَ جي لاءِ ڪي به ڪين ڪيو آهي. پر جي تياري آهي ته اسين به سڀ سائينءَ جا همرڪاب آهيون؟

ميان صاحب: نه سائين، نه. اٿين نه ٿهندو. آءٌ اهڙي ڍنبلي سان نه هلندو آهيان. آءٌ اڪيلو هلان، اڪيلو رهان. هتي به اوهان جي خاطر ٽڪيو آهيان.

مختيارڪار: آها مون کي خبر آهي، اوهان جي ڀلائي. جيڪا سائينءَ جي مرضي، اسين سڀ هر طرح حاضر آهيون.

ميان صاحب: (اُٿي سنبري ٿو) خانصاحب! اوهان ڪالهه مهرباني ڪري، ٻه سؤ رپيا اُڌارا ڏنا آهن. انشاءالله، آءٌ موٽي ايندس، پوءِ اوهان کي اچي ڏيندس، انهيءَ وچ ۾، جي منهنجا پئسا اچن ته رکائجو. پوسٽ ماستر کي به سمجهائي ڇڏيو اٿم.

مختيارڪار: دلجاءِ ڪريو. متان انهيءَ وچ ۾ سائينءَ کي وڌيڪ گهرج ٿئي، ته به رڳو حڪم ڪرڻ جي دير آهي.

ميان صاحب: تڏهن ڀلائي اوهان جي. پنج - اٺ سؤ پيا به اُڌارا ڏئي سگهو ته ڏيو. پوءِ گڏي ڏيندس.

مختيارڪار: بيشڪ. (وڃي ٿو. هلندي پنهنجي منهن چوي ٿو) پئسا ڀلي وڃي، پر اها ملامت مٿي تان لري. پئسا اهي به ٻاهران آيا آهن. اهي ويا ته وري پيا ٿيندا. 'داتا ديني والا'. (نڪري وڃي ٿو، وري جهٽ ۾ موٽي اچي ٿو، هٿ ۾ نوٽ اٿس) اجهي سائين. (ڏئي ٿو.)

ميان صاحب: خانصاحب، توهان جو گهڻو احسان. (نوٽ وٺي، بغل ٿيلهيءَ ۾ وجهي ٿو.) هاڻ خدا حافظ،

وري ملندا سين. ٿئين ڏينهن اسٽيشن تي اٺ وري بيهارجو.

مختيارڪار: حاضر سائين. (ٻئي هلن ٿا) پر سائين مهرباني ڪري رپورٽ چڱي لکجو. جيڪا ڀلائي پڇي سگهيوسين سا ڪجو.

ميان صاحب: خانصاحب، دلجاءِ ڪريو (ٻئي وڃن ٿا.)

پردو ٻيو

مختياڪار صاحب جي اوطاق جو ايوان

(مختيارڪار ۽ زميندار قادربخش ۽ اسڪول ماستر ويٺا آهن.)

مختيارڪار: خدا ڪيو في‌الحال ته خوش ٿي روانو ٿيو. وري آيو ته به ايترو ڏپ نه ٿيندو.

زميندار: چڱو ٿيو، سائين مُهت ٿيو. اوهان جي اقبال سان خير جي گذري، پوءِ به گذري ويندي.

مختيارڪار: پر هنن ڪوبلن، حرامخورن، ڪافرن جو ڪي حال ڏٺو؟ مهل تي دغا ڏيڻ وارا آهن ڪي نه؟ (ڏند پيڙي پوي ٿو) ڏس ته ڪهڙيون نه پوپٽيون ٿو پڙهايان- (ماڙهو سڏي ٿو) اي، آهي ڪو، نائڪ، پٽيوالا؟ (پٽيوالو ڊوڙي اچي ٿو.)

پٽيوالو: حاضر سائين.

مختيارڪار: اي، وڃي ڊوڙ پائي، مُکي ۽ پنچائت وارن کي وٺي اچ. گڏ ڪري، گهڻي جلد وٺي اچين.

پٽيوالو: حاضر سائين، (نڪري وڃي ٿو.)

اسڪول ماستر: ڏاڍا نالائق آهن. وقت بـوقت بـه نـه ڏسن! پر سائينجن جي اقبال سان سڀ خبر ٿبو.

مختياڪار: چا ٿيو، پنهنجو منهن ڪارو ڪيائـون. ڪتن وانگي ڀؤنڪي هليا ويـا هوندا. هاڻ ڀـلي اچن تـه سيني جون ٿو مڇون پٽيان. وري هنن شيطانن جي ڏس، مسلمان ٿيا آهن؟ پر اها حراماپائي مڙئي انهيءَ گوپالي جي آهي، اها حرڪت مڙئي انهيءَ پوهوءَ ۽ انهيءَ ڪوبلي ڊولي جي آهي! ڀلي اچن تـه تماشو ڏيکاريان. پر خدا جي مهربانيءَ سان جيڪو آفيسر پيو ايندو، سو منهنجي گوڏي هيٺان رکيو هوندو. پرينديءِ جڏهن وتـس ويس، تڏهن "اذاجاءَ" جي سـور پڙهي ويس. نيت فتح ٿي نـه؟ منهنجي آزمايل آهـي.

زميندار: سائين، خدا سڀ سولي ڪندو. اوهان جي دشمن جو ڪارو منهن ٿيندو ۽ اوهڻن جي سوڀ ٿيندي. ڀلي پيا دانهو ڪن. اميد آهي تـه سائينءَ کي اضافا ملندا، سائين ڊپٽي ٿيندو. اسين سڀ ڏسي خوش ٿينداسين، پيو قلندرن جـي پٽيان ڪئين ڪتـا پيا ڀؤنڪن.

مختيارڪار: اها ڳالهه برابر آهي. پر وري ماڻهوءَ کي وقت بيوقت سجاڳ گهرجي. (اتي پٽنچات جا واڻيا اچن ٿا.)

مختيارڪار: اچو سيٺئو، ڀلي آيو، ويهو.

واڻيا: (سلام ڪري، گلم تي ويهن ٿا.) سائين، سلامت هجو. سائين خوش آهيو؟

مختيارڪار: چڱا خوش آهيون. پوءِ تيوَ ڪارو منهن، ڪي نه اچا؟ ڪاڏو ڪٽن جي ڪرفتي، ڪين اچا به ڏائڻي اٿو ؟ (چڙ ي، زور مان) ڪافرا اوهان جو مٿو ڦري ويو آهي، مون تي ٿا دانهون ڏيو؟ اوهان ڀانئيو ته منهنجي نوڪري ڪسي وٺندو؟ منهنجي نوڪري ڪا انهيءَ جي هٿ ۾ هئي ڇا؟ اهو به اهڙو سرڪاري نوڪر جهڙو آءٌ آهيان. ڪٿي ٻه-ٽي رپيا وڌيڪ ملندا هوندس. اهڙا خدا گهريو آهي ته سپاٽي مون کي به ملندا. آءٌ اهڙي عهدي تي ٿي سگهان ٿو. دانهون ٿا ڪريو: ته ڦري ٿو، گاريون ٿو ڏئي، ماري ٿو، هئن ٿو ڪري، هونءَ ٿو ڪري. پوءِ ڇا ٿيو؟ ’ڪارو منهن ڪتي جو، رب اوتري جي اوتري‘. خوش ٿي ويو يا نه؟ ڏسو ته سگهو ئي منهنجو پگهار وڌي ٿو نه؟ ”بدلي ٿئي، بدلي ٿئي.“ آءٌ اچا ٻه ٻه-چار ورهيه پيا اوهان جي ’آرهه تي مڱ ڏريندس،‘ اوهان جون مڇون پٽيندس، اوهان کي جيل ۾ وجهندس، پوءِ ويندس. ’ويهن ٿا درياءَ جي ڪپ تي، وجهن ٿا واڳن سان ويرُ! پلي هاڻ انڪم ٽئڪس جا ڏينهن اچن. اڳي اوهان تي مون کي ڪو قياس ايندو هو، هاڻ ويٺا تماشو ڏسو.

واڏيا: (ڊپ ۾، هٿ ٻڌي) سائين، اسان ڪان ٿي، اسان کي معاف ڪريو.

مختيارڪار (وڌيڪ زور مان) چڱو معاف ڪندس. آءٌ ٿو ڦريان يا اوهين ٿا ڦريو؟ غريب ڇٽن کي

ڦري ڪٽي چٽ ڪيو اٿو. رپئي جي شئي چئين رپئين پيا وڪڻو. غريبن جا جهڳائي ناس ڪري ڇڏيا اٿو: اٽو خراب، گيهه خراب، کير ۾ پاڻي، ساهميون ڪوڙيون، وٽ ڪوڙا، ماڻ ڪوڙا. هاڻ پلي رکو اهڙو وڪر، ڏسو تماشو. هاڻ پلي بازار جي وچ ۾ ڪنولا وجهي ويهو ۽ چلمون ڪڍي رکو. پلي پاڻي هاريو، پلي پيشاب ڪريو. اهي اوهان جون واجاڻيون نه ڪچهريءَ ۾ رلايم ته شرط آهي.

زميندار: (واڻين کي) پاڻي، اوهان کي به اهتري ڪرڻ نه گهربي هئي، سرڪاري ڪامورن جي ڏالي ڪا اهڙي ڪجي؟

واڻيا: سائين، اسين اندر جي باهه سانديءَ نه سگهياسين، پر هاڻ پڇتاياسين. هاڻ اسان کي معافي وٺي ڏي. (واڻيا اٿي مختياڪار کي پيرن پون ٿا.)

مختيارڪار: (پير پري ڪري ٿو.) اوهين دلجاءِ ڪريو، آءٌ چڱي رٿ ڪندس. نڪرو، نڪرو، مون کي چيڙائيو نه......(هُو وڃن سوڙها پوندا) پٽيوالا! ڪڍ هنن ڪوهلن کي، ڪڍ هنن ڪافرن کي، ڪڍ ڪڍ. (پٽيوالو اچي سيني کي ڌڪي ڪڍي وڃي ٿو.)

زميندار: سائين، هاڻ پڇتايو اٿن، وري اهڙو ڪم نه ڪندا. (اتي پوليس انسپيڪٽر ۽ چيف ڪنسٽيبل اچن ٿا.)

انسپيڪٽر: (ڪلي) سائين، سڪ سان گذري.

مختيارڪار: هتي ڪڏهن ڪا خرابي ٿي آهي؟ هميشه سک سان گذرندي آهي، وري به اڃٽو آهي، ٻه-ٽي ڏينهن. پر هنن پنهنجن واٽين جو ڪي رنگ ڏنو؟

انسپيڪٽر: سائين، ڏاڍا نالائق آهن. هنن جو هميشه اهو ڪم آهي. منهن تي خوشامد ڪن، پر پٺ ڪاوڙن جي گلا ڪن. صاحب وڏان موٽندي مون کي مليا هئا. مون به خوب گاريون ڏنيون تيمان ۽ جڏهون ڪيون ٿيمان. (اتي سيڪريٽري ۽ ڊاڪٽر گڏجي اچن ٿا، سلام ڪري ويهن ٿا.)

ڊاڪٽر: سائين، واڌائي هجيوَ، آفيسر تہ خوش ٿي نڪتو.

مختيارڪار: هائو، في الحال تہ خوش ٿي ويو آهي. خوش تہ اوهان جي اسپتال سان گهڻو ٿيو. اوهان سڀ ي مان خوش ٿي ويو.

سيڪريٽري: اهو سڀ سائين، اوهان جو اقبال آهي. اها سڀ اوهان جي تعريف آهي. وري سائين، ڪڏهن ايندو؟

مختيارڪار: ٽي ڏينهن چيائين. مون آئن وارن کي حڪم ڏيئي ڇڏيو آهي تہ نہ موٽن، پنڌ گهڻو آهي، اتيئي رهن. ير هاڻ ڇڻ تہ گهر جو ياتي آهي، پيو ڍپ ڪونهي، مگر وري به اوهين پنهنجي صفائي رکائجو، جو وري به چڱو آهي. (اتي پوسٽ ماسٽر اچي ٿو، هٿ ۾ هڪڙو خط اٿس.)

پوسٽ ماستر: سائين، خبر ڪا پڌي اٿوَ، (ويهي ٿو) اهو انڪوائري آفيسر ڪين هو!

سڀ: ڇا ڇا؟ انڪوائري آفيسر نه هو؟

پوسٽ ماستر: نڪو نڪو، اهو نه هو. اجهو هن خط مان ظاهر آهي.

مختيارڪار: ڇا ٿو چئين، ڇا ٿو چئين؟ تو کي سمجهه نٿي پوي! اهو ڪهڙو خط آهي؟

پوسٽ ماستر: سائين، آهو خط، جو هن پاڻ پنهنجي هٿ سان لکي، ٽپال ۾ ٿي موڪليو. سندس نوڪر پيتيءَ ۾ آڻي وڌو. مون ڪيدي ڏٺو. ڇيم ته ڏسان ته ڇا لکيو اٿس. متان هتي جي ڪا گلا هجي يا تعريف هجي ته اوهان کي پڌايان. اوهان جو تاڪيد هو.

مختيارڪار: مون ماڻهن جي عريضين لاءِ چيو هو.

پوسٽ ماستر: بس، اُنهيءَ مهل مون کي به دل ۾ اچي ويو، سو کڻي کوليومانس. ڇيم ته وري بند ڪري روانو ڪندس. خط پڙهي، اچا پڙهان ته منهنجين اکين جي اڳيان اونده اچي وئي، هٿن مان ڦي خط ڪِري پيم!

مختيارڪار: ياڻي، ڪيئن همت جهلي اٿي، جو هڙئي سرڪاري آفيسر جو خط کوليو اٿيئي، ٻڌني به ڪين؟

پوسٽ ماستر: (ڪلي) ڇرچو ته اهو آهي ته نڪي سرڪاري نوڪر آهي، نڪي آفيسر آهي!

انسپيڪٽر: تڏهن ڇا آهي، ڪير آهي؟

پوسٽ ماستر: الاجي ڪير آهي، ڪهڙي ڪم تي آهي!

مختيارڪار: (ڪاوڙ مان) ڇا ٿو چئين، مٿو ڇو ٿو کائين، اسان سان مسخريون ڪرڻ آيو آهين ڇا؟

پوسٽ ماستر: سائين ڇڙو نه آءٌ اجهو اوهان کي خط پڙهيو ٿو ٻڌايان. (خط پڙهي ٿو.)

”صاحب مهربان ميان احمد خان سلامت۔

سلام بعد لکجي ٿو ته هن سفر جون جيڪي ڳالهيون آهن، سي آءٌ مختصر لفظن ۾ اوهان ڏي لکان ٿو: هن ڪان اڳي جو احوال، اڳئي اوهان ڏي لکيو اٿم. هڪڙي پٺاڻ سان راند ۾ اٽڪي ويس، سو نامراد منهنجو سمورو ناڻو کٽي ويو، پائي به نالي ڪانڻ نه ڇڏيائين. وري تنڊ ٿوپيءَ سان هلڻ به ضروري هو. عيش عشرت، شراب، ڪباب تنهن ۾ اڳيئي پئسو خرچ ٿي ويو. جنهن جاءِ ۾ رهيو پيو هوس ۽ جتي ماني پئي کاڌيم، تنهن‌جي مالڪ ذري گهٽ جيل ۾ ٿي وجهايم، پرخدا ڪٿي سبب ڪيو: هتي جي ڪامورن ۽ ٻين ماڻهن مون کي ڪو وڏو بالا آفيسر ڪٿي بنايو. ڀانئيائون ته آءٌ سندن سماءَ لهڻ لاءِ گشت تي نڪتو آهيان، سو هاڻ ڏاڍي سک سان پيئي گذري. سڀڪي موجود آهي. بخت جو تارو لهڻ تي هو، سو وري ايرڻ لڳو آهي. جيترا پئسا اُڌارا پئي گهريا اٿم،

اوترا پئي مليا اٿم. هتي جا ماڻهو به عجب جهڙا جانور آهن، عجائبخاني ۾ رکڻ جهڙا آهن. انهن جو بيان جي پڌندؤ ته کلي کلي پيٽ ۾ سور پوندو. پهرين هتي جو، جو مختيارڪار آهي سو....

مختيارڪار: هي سڀ ڪوڙ آهي، اٿين ڪڏهن نه هوندو!

پوسٽ ماستر: (خط ڏيکاري) ڏسو سائين، اوهين پاڻ ڪٿي پڙهو، مون پاڻ ته نه لکيو هوندو؟

انسپيڪٽر: چڱو، اڳتي ته پڙهه.

پوسٽ ماستر: (پڙهي ٿو).

”مختيارڪار، خراساني گڏهه آهي........

مختيارڪار: صبر ڪر، بيوقوف. اٿين ڪڏهن نه لکيل هوندو!

پوسٽ ماستر: سائين، تڏهن اوهين پاڻ پڙهو، يا ٻئي ڪنهن کي ڏيو ته پڙهي.

چيف ڪنسٽيبل: سائين، تنهن ۾ ڇا آهي. ڪو هن جي چٺي ماڻهو... ٿي پوندو ڇا؟ پلي خبر پوي ته ڇا لکيل آهي. متان ڪا ٻي ڳالهه هجي.

پوسٽ ماستر: (پڙهي ٿو)

”هتي جو، جو مختيارڪار آهي، سو خراساني گڏهه آهي........

مختيارڪار: (چڙ مان) شيطان! ذري ذري انهيءَ پڙهڻ جو ڪهڙو ضرور آهي؟

پوسٽ ماستر: (ڪنگهي پڙهي ٿو)
”خراساني گڏهه آهي. اجا پولڙي ڪي وڏيڪ عقل هوندو. هتي جو پوسٽ ماستر به چرچي جهڙو ماڻهو آهي.

اتي منهنجي بابت به اجايو سجايو لکيو اٿس.

مختيارڪار: نه نه، پڙاهه ته ڇا لکيو اٿس؟ پڙاهه اهو اجايو سجايو؟

پوسٽ ماستر: تنهن ڪي سائين ڇا ڪبو. هيٺ وڌيڪ ضروري ڳالهيون لکيون اٿس.

انسپيڪٽر: نه ڀائي، نه. اسان ڪي سچو خط پڙاهه.

پوسٽ ماستر: (پڙهي ٿو).
”هتي جو پوسٽ ماستر آهي هندو، مگر شڪل يهوديءَ جهڙي اٿس. انهيءَ هوندي به جهڙو نه ڀوڪ ۽ احمق ڇنجبي، اهڙو آهي. ۽ هتي جو چيف ڪنسٽيبل ته جيمرو جاڳندو بيل آهي، گهاٽي جو آٽ ڇنجبس ته بجا آهي.... (سڀ کلن ٿا.)

اسڪول ماستر: انسپيڪٽر ڪان بهاڳي چيف ڪنسٽيبل ۽ پوسٽ ماستر آيا آهن؟

انسپيڪٽر: گرو ڪندو ته اسين وسري ويا هونداسينس.

پوسٽ ماستر: اجهي سائين، اوهين به آيا آهيو، پڙو.
”هتي جي پوليس انسپيڪٽر جي شڪل توڙي هلت اهڙي آهي، جهڙي هندستان جي ڪيرن جي، جيڪي جيسلميريائين ڪجرين سان ڏڪڙ وڇائيندا آهن. (سڀ کلن ٿا) ۽ هتي جو اسڪول ماستر

ٻڪَهه جو ٻڪَهه آهي. ٻڪَهه ٻڪيءَ وانگي جتي ويهي اتي ڇپ هنيو ويهي ۽ جيڪا سنهڙي مڇي وٽانئس لنگهي، سا جهٽ هنيو ڪايو وڃي. تنهن ڪان سواءِ، سندس وات مان ٻصرن جي باس پئي اچي (سپ ڪلن ٿا). هتي جو ميونسپل سيڪريٽري ته پنهنجي چنڊ ڦوڪ ۾ پورو آهي. ڪٽر جي ناري مٿي تي رکيو، پوپٽ وانگي رنگ برنگ جا ڪپڙا ڪيو گهمندو وتي. مطلب ڪِالهه جو ته هي مائهو اپـو جهه، پـورڙا ۽ غـريب آهن. مهمانداري ۽ مهمانوازيءَ جي لياقت منجهن گهٽي آهي. مون ڪي گهٽو سڪيو رکيو اٿن، تنهنڪري آءٌ سندن گهٽو شڪر گذار آهيان. باقي آئينديـ زياده سلام."

مختيارڪار: مس مس خط پورو ٿيو آهي. پر خط ڪهڙي شهر ڏي وڃڻو آهي؟

پوسٽ ماستر: آها خبر ڏي نٿي پوي. (لفافو ڏسي) "ٽپالخاني جي سامهون" ايترو سو صاف لکيل آهي، باقي شهر جو نالو صفا ناهي. الاجي ڪراچي، ڪلات، ڪانپور آهي يا ڪيچ پيچ آهي!

(مختيارڪار، انسپيڪٽر ۽ اسڪول ماستر ويجهو ٿي ڏسن ٿا.)

مختيارڪار: ڪاف ته منڍ ۾ اٿس، الائجي ٻيو ڇا آهي؟ ٽڪڙو لکيل آهي.

ماستر: ٿورو ڏنل به آهي.

مختيارڪار: وڃي جهنم ۾ پوي، پر منهنجا

آٽ ڏهه سؤ رپيا آڌارا وٺي ويو، سي ڪيئن ماندا؟

انسپيڪٽر: مون کان به ٻه سؤ وٺي ويو!

چيف ڪنسٽيبل: سائين، مون کان به سؤ ورتائين!

سيڪريٽري: مون کان به سٺ رپيا ڇڏايائين!

مختيارڪار: مار، سيٺي کي ڦريو اٿس!

ڊاڪٽر: مون کان به پنجاهه ورتائين!

ماستر: سائين، مون کي به نه ڇڏيائين، مون کان به ڏهه رپيا ورتائين!

پوسٽ ماستر: گهوڙا پونس، ڦريو ته مون کي اٿس. سڄو هڪ سؤ بهاري ويو! چيائين ته منهنجا پئسا ايندا، تون مان لاهي رک.

مختيارڪار: هيءُ ڪو دليءَ جو ٺڳ ٿي ڏنو. هاڻي ڪهڙي صلاح؟ هٿ ڪجي ته جيڪر جيل ۾ ڏجيس.

زميندار: سائين، منهنجي سوني منڊي لهرائي ورتائين!

انسپيڪٽر: (مختيارڪار کي) سائين، سچ پڇجي ته سيٺي کي ڦرايو اوهان آهي. اسان سيٺي کي تاڪيد ڪيو ته ڪي پئسا ساڻ رکجو، متان گشت ڪندي گهرجي وڃن. ڪنهن کي نه هجن ها ته نه ڏئي ها، بچي وڃي ها.

مختيارڪار: مون اوهان کي چيو هو ڇا ته سئو رپين جا ساڻ کڻو؟ هاڻ ڪا صلاح ڪرڻ گهرجي.

انسپيڪٽر: صلاح ڪهڙي آهي. هو هيستائين گاڏيءَ ۾ چڙهي، روانو به ٿيو هوندو. سندس رهڻ جي جاءِ جي به خبر ڪانه ٿي پوي.

چيف ڪنسٽيبل: پيو، جنهن کي سمجهندو هوندو ته هيترن کي پئي ڦريو اٿم، تنهن وري ٽڪيٽ وٺڻ، يا ناليءَ ويس بدلائڻ يا ٻي بندوبست ڪرڻ ۾ دير ڪئي هوندي؟

سيڪريٽري: پائي، پئسا سيني جا ويا!

پوسٽ ماسٽر: پر اوهين سڀ ته وري خلق ڦري، ايترا پئسا ڪيئي وٺندؤ، مُنس ته آءٌ، جو ٻراوا پئسا مني آرڊر ڪرڻ لاءِ مليم، سي ڏيئي ويٺس! مون کان بيوقوفي ٿي جو رکي، ٻوءِ نه آيس. منهنجي لاءِ، خط ۾ لکيو سچ اٿس ته مون جهڙو احمق ٻيو ڪونه هوندو.

انسپيڪٽر: ڪنهن جي لاءِ سچ نه چيو اٿس؟ سيني کي چڱا چڱا سرٽيفڪيٽ ڏئي ويو آهي.

چيف ڪنسٽيبل: پر، جي اهو ننگ هٿ اچي وڃي ته اڄ ئي هٿڪڙيون ڏئي، بدمعاشيءَ ۾ رجوع ڪري ڏيانس.

ماسٽر: انهيءَ مهل ته وات ئي سڪي ويو هوو، ڳالهائڻ ئي نٿي نڪتو. هاڻ ته ڏاڍيون آچلون پا ڏيو؟

مختيارڪار: (قادر بخش زميندار کي) چئبي نيي قادر بخش تنهنجي، جو پريندي اچي اسان ۾ ڦڙ ڦوٽ وڌي ته نانوائيءَ جي دڪان ۾ آفيسر اچي لٿو آهي. جي نه ٻڌائين ها ته هيڙو واقعو نه ٿئي ها!

زميندار: سائين، مون کي ڪهڙي خبر. اوهان ڳالهه ڪئي هئي ۽ اوهان کي گهڻو انتظار هو، مون

ڪي شڪ پيو، تنهن تي مون خير خواهي ڪري ٻوڙي اچي خبر ڏني.

مختيارڪار: چڱي خبر ڏنئي، سڀني جو مٿو ڪوڙي هلبو ويو. ڪڏهن ته اسان ٻين کي ٿي ڦريو؛ ڪڏهن ته ٻيو اچي، اسان سڀني کي ڦري ويو!

پوسٽ ماستر: 'چورن تي مور پيا آهن.'

اسڪول ماستر: اصلي خدائي دستور آهي ته ننڍين مڇين کي وڏيون کائين؛ ڪُرڙين کي چرڪا ۽ ننڍن چرڪن کي وڏا چرڪا. اڃا ته مانگرمڇ پيا هوندا، جي ٻيڙائي غرق ڪيو ڇڏين!

مختيارڪار: (انسپيڪٽر ۽ چيف ڪنسٽيبل کي) هاڻ اهي ڪپالهيون ڇڏيو. اميد ته ڪانهي، پر وري گهوڙا ته ڊوڙايو، سماءُ ته وٺو، من ڪو پتو پوي ها!

(اتي هڪڙو اردلي سوار، ڊريس ۾ او چتو لنگهي اچي ٿو.)

اردلي سوار: جناب ڪمشنر صاحب بهادر جيڪو انڪوائري آفيسر نئون مقرر ڪيو آهي، سو اچي منزلگاهه واري بنگلي ۾ لٿو آهي. مختيارڪار صاحب کي گهرايو اٿس.

(هيءَ خبر ٻڌي، سڀئي حيران ٿين ٿا ۽ ڊپ ۾ هيڏي هوڏي ڊوڙن ٿا: ڪو چوي ٿو ته "جنّ ٿي!" ڪو چوي ٿو ته "خدا خير ڪري!" ڪو چوي ٿو ته "سچي پچي بلا آئي." انهيءَ گڙٻڙ ۾ پردو ڪِري ٿو.)